

Oxelösunds gamla vattentorn

Oxelösunds kommun, Södermanlands län

Vård- och underhållsplan

David Hansson

Oxelösunds gamla vattentorn

Oxelösunds kommun, Södermanlands län

Vård- och underhållsplan

David Hansson

Rapport 2016:4

© 2016 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: David Hansson, byggnadsantikvarie
Omslagsbild: Vattentornet sett från sydost 1 juli 2016. Foto David Hansson. (SLM D2016-2645)
Foto, där ej annat anges: David Hansson
Diarienummer: KN-SLM15-0146

Där inget annat anges har kartmaterial från Oxelösunds kommun använts

Nyköping 2016

Innehåll

1. Inledning

Syfte och målsättning	7
Disposition	7
Förnyelse av vårdplanen	7

2. Administrativa uppgifter

Kulturmiljölag (1988:950)	9
Skyddsföreskrifter	9
Gällande detaljplan	9
Plan- och bygglag (2010:900)	9

3. Historik

Oxelösunds äldre historia	10
Ångbåt, järnväg och sommarnöjen	10
OFWJ och TGO	11
Vattenfrågan	12
Ritningarna	13
Upphovsman?	15
Rivningsdebatt	16
Renovering 1985	17
Kronologisk översikt	18

4. Beskrivning och kulturhistoriskt värde

Placering och omgivning	19
Utformning	19
Arkitekturstil	19
Kulturhistoriskt värde	20

5. Dokumentation och skadebild

Exteriör	21
Interiör	33

6. Riktlinjer för underhåll och förslag till restaurering

7. Skadeinventering med åtgärdsförslag

Exteriör	48
Interiör	52

8. Källförteckning

Litteratur och publikationer	56
Tidningsurklipp	56
Arkiv	56

9. Bilagor

1. Inledning

Sörmlands museum fick i december 2015 i uppdrag av Kustbostäder i Oxelösund AB att utföra en vård- och underhållsplan av Oxelösunds gamla vattentorn. Målet med uppdraget var att samla ihop historik och fakta, göra en beskrivning och kulturhistorisk värdering av objektet, samt en inventering av skador och föreslagna åtgärder.

Arbetet har utförts av bebyggelseantikvarie David Hansson under sommaren och hösten 2016. Presenterade iakttagelser baseras framför allt på okulära besiktningar från mark, samt från taket varför fördjupade undersökningar krävs inför framtida underhållsarbeten. Vård- och underhållsplanens tyngdpunkt vad gäller skador och åtgärder har lagts på exteriöra underhållsarbeten.

Syfte och målsättning

Det huvudsakliga syftet med vård- och underhållsplanen är att den ska vara ett verktyg för förvaltning, skötsel och underhåll av anläggningen och att dokumentet ska användas vid långsiktig planering av åtgärder. Den är tänkt vara en vägledning i det kontinuerliga underhållsarbetet. En aspekt av detta är att vård- och underhållsplanen blir ett instrument för årlig tillsyn och uppföljning av åtgärder.

Ett annat syfte är att fakta om det gamla vattentornet, dess historik och kulturmiljövärden ska finnas lättillgängliga och samlade på ett ställe. Anläggningens kulturhistoriska värden ska sammanfattas, förtydligas och kopplas till kontinuerliga underhållet, så att dessa värden bevaras för framtiden.

Det är också viktigt att planen identifierar större engångsåtgärder respektive de åtgärder som definieras som löpande underhåll. En analys och en bedömning av brister och eventuella skador ligger till grund för de åtgärder som föreslås, vilka också har sin utgångspunkt i det kulturhistoriska värdet. Vårdplanen bör även visa på skador och eventuella brister i underhållet, samt innehålla allmänna åtgärdsförslag med angivna underhållsintervaller. Det är dock viktigt att poängtera att vårdplanen inte ersätter en projektering, som alltid bör upprättas då större arbeten ska genomföras på byggnaden.

Vårdplanen ska även vara ett stöd för Länsstyrelsen vid prioriteringar av bidragsansökningar och vid tillståndsansökningar inför renoveringsarbeten och förändringar.

Disposition

Vård- och underhållsplanen omfattar vattentornets exteriör samt interiör indelat efter våningsplan.

Vård- och underhållsplanens disposition består av två huvuddelar:

Del A - Förutsättningar och basfakta: innehåller bakgrundsmaterial, fastighetsuppgifter, skyddsbestämmelser, historik, beskrivning samt kulturhistoriska värden.

Del B - Inventeringar och bedömda åtgärder: går mer detaljerat in på varje byggnadsdels eventuella skador och åtgärder med förslag till prioriteringar. Del B inleds med en fotodokumentation tillsammans med en redovisning av aktuell skadebild av vattentornet.

Förnyelse av vårdplanen

Förnyelse av vård- och underhållsplanen bör ske vart 10:e år. Fastighetsansvarig ska ta ställning till planens aktualitet.

Årlig besiktning bör utföras av fastighetsansvarig, vid behov med stöd av extern kompetens. Vid årlig verksamhetsrevision ska revisor kontrollera att planen hålls aktuell.

Oxelösund utmärkt med en röd prick på en karta över Södermanlands län uppe till vänster. På den större kartan är vattentornets läge markerat med en röd prick. Kartmaterial från Oxelösunds kommun.

2. Administrativa uppgifter

Landskap/län:	Södermanland
Stad:	Oxelösund
Kommun:	Oxelösund
Fastighetsbeteckning:	Oxelö 7:62
Juridisk ägare:	Kustbostäder AB
Koordinater:	58.6689, 17.1172 (WGS84)

Kulturmiljölag (1988:950)

Vattentornet förklarades som byggnadsminne av Länsstyrelsen i Södermanlands län 1985-09-27. Byggnader och anläggningar som är förklarade för byggnadsminnen är skyddade enligt Kulturmiljölag (1988:950) kap 3, Byggnadsminnen.

En byggnad eller anläggning som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde kan skyddas som byggnadsminne.

Det är länsstyrelserna som beslutar om en byggnad eller anläggning ska förklaras för byggnadsminne. För att reglera hur det kulturhistoriska värdet ska tas tillvara fastställs skyddsbestämmelser för varje byggnadsminne. Länsstyrelserna har tillsynsansvar över byggnadsminnena och prövar frågor om tillstånd till åtgärder som strider mot skyddsbestämmelserna. De som äger ett byggnadsminne har möjlighet att söka bidrag för de antikvariska överkostnader som kan uppstå vid till exempel restaurering.

Skyddsföreskrifter

I samband med beslut om byggnadsminne meddelades följande skyddsföreskrifter:

1. Gamla vattentornet får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. I byggnadens inre får ej göras ingrepp i stomme eller fast äldre inredning.
3. Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

4. Till byggnaden hörande område som avgränsats på karta tillhörande detta beslut får ej ytterligare bebyggas och skall hållas i sådant skick att byggnadens utseende och karaktär inte förvanskas.

Gällande detaljplan

I gällande detaljplan dp1791 som vann laga kraft 2000-07-11 ligger vattentornet på ett område som markerats som Allmän platsmark – Natur på plankartan. Denna är enligt planbeskrivningen tänkt att användas som närrecreation och som skydd mellan industrin och samhället. Vattentornet har i dagsläget inget skydd i detaljplan.

Plan- och bygglag (2010:900)

Vattentornet omfattas även av förvanskningförbudet och varsamhetsbestämmelserna enligt Plan- och bygglagen (2010:900) som återfinns i 8 kap:

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Fotografi över hamnen vid Breviken 1899. Den första hamnanläggningen utgjordes av en enkel tråkaj som syns bakom byggnaden till vänster i bild. (SLM M022598)

3. Historik

Oxelösunds äldre historia

Oxelösunds tillblivelse och utveckling är starkt sammankopplad med dess placering vid havet. Sjöfart, fiske och lotsverksamhet är exempel på näringar som varit dominerande i området sedan medeltiden. Första gången namnet Oxelösund påträffas i de skriftliga källorna är 1468 när Karl Knutsson Bonde sammanträdde med rikets råd på ett skepp utanför Oxelösund. År 1667 beslutade Karl XI att alla utländska skepp skulle lotsas i svenska farvatten – allt för att minimera risken för att sjölederna skulle kunna kartläggas av fiendemakter. I Oxelösund har det sannolikt funnits en lotsplats redan 1642, möjligen ännu tidigare.^{1 2} I och med införandet av lotsväsendet fick emellertid lotsen en starkare och mer formell roll eftersom han var utstationerad av kronan. Platsens tidiga bebyg-

1 Sörmlandsbygden: Södermanlands hembygdsförbunds årsbok, Södermanlands hembygdsförbund, Nyköping, 1988, 2

2 Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, Nikolai kommun, Oxelösund, 1945, 38

gelsehistoria har därför kommit att starkt förknippas med lotsarna som bebodde platsen, men också av den ökade sjöfarten. Lotsstugorna låg nere vid Breviken och lotspassningen skedde från en stege på berget mellan gamla och nya Oxelösund. Detta kan vara berget som vattentornet idag står på. Den huvudsakliga lotspassningen skedde dock från Hävringe.³

Ångbåt, järnväg och sommarnöjen

Under 1820-talet startade den första ångbåtstrafiken och Oxelösund blev transithamn för resande och varor till Nyköping. Det moderna industrisamhället krävde snart en effektivare transportlösning för råvaror och produkter.⁴ På 1870-talet tog en rad mindre gruv- och järnvägsbolag initiativ till byggandet av en privat järnväg mellan Oxelösund och Bergslagen, vilka bildade Oxelösund-Flen-Västmanlands järnvägsaktiebolag eller OFWJ. Huvudmotivet var att få en lämplig exporthamn för Bergslagens rikedomar av trä och malmer. Den 2 september 1877 invigdes järn-

3 Ibid, 38

4 *Boken om Oxelösund*, Utg., Oxelösund, 1977, 32ff

Vattentornet omkring 1900. Notera att tornets övre svagt utkragande del ännu inte täckts med plåt och även tinnarna på murkrönet som idag är borttagna. Foto: Axel Florin, Sörmlands museums arkiv. (SLM X10-147)

vägen tillsammans med hamnen av kungen.⁵ Hamnen blev dock inte helt färdigställd förrän året därpå. Till en början exporterades i första hand trävaruprodukter, då malmen från gruvorna i Bergslagen hade en relativt hög fosforhalt vilket gjorde den svår att förädla. Metoder för att tillverka dugligt järn och stål av den fosforhaltiga malmen utvecklades dock allteftersom vilket gjorde att transporterna och exporten från hamnen ökade successivt. Utöver järnmalmen som fraktades från gruvorna importerade det nya bolaget även kol som gick tillbaka till gruvindustrin i Bergslagen.⁶

Medan samhället runt järnvägsstationen växte med en ökad befolkning som till stor del bestod av hamnarbetare, beboddes fortfarande Gamla Oxelösund främst av lotsar och personer vars försörjning var kopplad till sjöfarten och fisket. Från 1870-talet kom emellertid bebyggelsen där och på höjderna runt Breviken att bestå av en ny typ av villor - sommarnöjen. Järnvägen och ångbåtarna innebar nämligen att en ny grupp hade fått

upp ögonen för Oxelösund och under 1800-talets sista årtionden uppfördes flera ståndsmässiga trävillor av rika borgare från närbelägna städer. Ett varm- och kallbadhus uppfördes på motsatt sida av hamnen och 1885 uppfördes ett badhotell av banmästare Adolf Murray. Badlivet skulle emellertid inte bli långvarigt och redan vid 1910-talets slut hade societeten tröttnat på bullret från den växande hamnen.⁷

OFWJ blir TGO

Järnvägen innebar helt nya möjligheter och blev startskottet för det som idag är Oxelösund. I och med OFWJ:s markinköp i början av 1870-talet kom bolaget att äga och kontrollera framväxten av staden.⁸ En järnvägsstation och ett stationshotell uppfördes och hamnen byggdes ut i etapper. Arbetarna till hamnen rekryterades i stor utsträckning från den kringliggande landsbygden och socknarna längs järnvägen.⁹ 1896

5 Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar, *Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar: historik*, Eskilstuna, 1927, 65

6 *Oxelösund.*, Stockholm, 1903, 4

7 Holmgren & Schnell, 109

8 Taawo, Kjell. *Gamla Oxelösund*, (1994) Nyköping: Sörmlands museum, 3

9 Holmgren & Schnell, 106

Punkthusområdet väster om vattentornet på flygbild från 1962 med vattentornet synligt längst upp i bild. Samtliga punkthus revs i mitten på 1990-talet på grund av ett överskott av bostäder. Idag finns här öppna gräsytor. (SLM 556)

bildades Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, även kallat TGO, vilket i praktiken innebar en sammanslagning av gruvbrytningen och järnvägen. Genom denna sammanslagning kunde gruvbolaget bättre konkurrera mot gruvorna i Gällivare.¹⁰ (Namnet OFWJ användes ibland betecknande järnvägsdelen av TGO fram till 1931 då allt samlades under namnet TGOJ.) En första stadsplan upprättades 1897 av bolaget där bebyggelsen fick mer ordnade former. Tidigare hade samhället varit oregrerat och husen placerats ut efter behov.¹¹

Vattenfrågan

Vattenfrågan var tidigt ett problem då det visade sig omöjligt att skaffa fram vatten i närheten. Vatten transporterades en tid med järnvägen i brist på dugliga brunnar i närområdet. I och med den växande staden blev det nödvändigt att ordna bättre bostadsförhållanden och rent dricksvatten för den växande befolkningen. Utan rent dricksvatten var risken för sjukdomar som kolera och tyfus överhängande. TGO

var beroende av friska arbetare samt att få sötvatten till sina lok och fartyg, och bolaget tog därför på sig ansvaret att organisera en fungerande infrastruktur. Vatten fanns inte i närområdet så man köpte två gårdar i Bränn-Ekeby och anlade en borrhunn för att pumpa upp grundvatten. En 13 km lång vattenledning drogs fram, till stor del i svår terräng, och vatten pumpades därifrån till Oxelösund och det 1899 år uppförda vattentornet.^{12 13} Vattentillgången vid Bränn-Ekeby visade sig snart vara otillräcklig och vattenledningen förlängdes därför 1905 till Väderbrunn och blev då mer än 20 km lång.¹⁴ Pumpen var ångdriven och pumphuset ritades tillsammans med vattentornet av banavdelningen på TGOJ. Byggnaden, som ännu finns kvar, uppfördes i likhet med vattentornet i rött tegel med mönstermurade listverk och gavelpartier. Pumphuset var i bruk fram till 1963, då ett nytt vattentorn byggdes i Oxelösund. Vattenet kom då istället att tas från Nyköping.

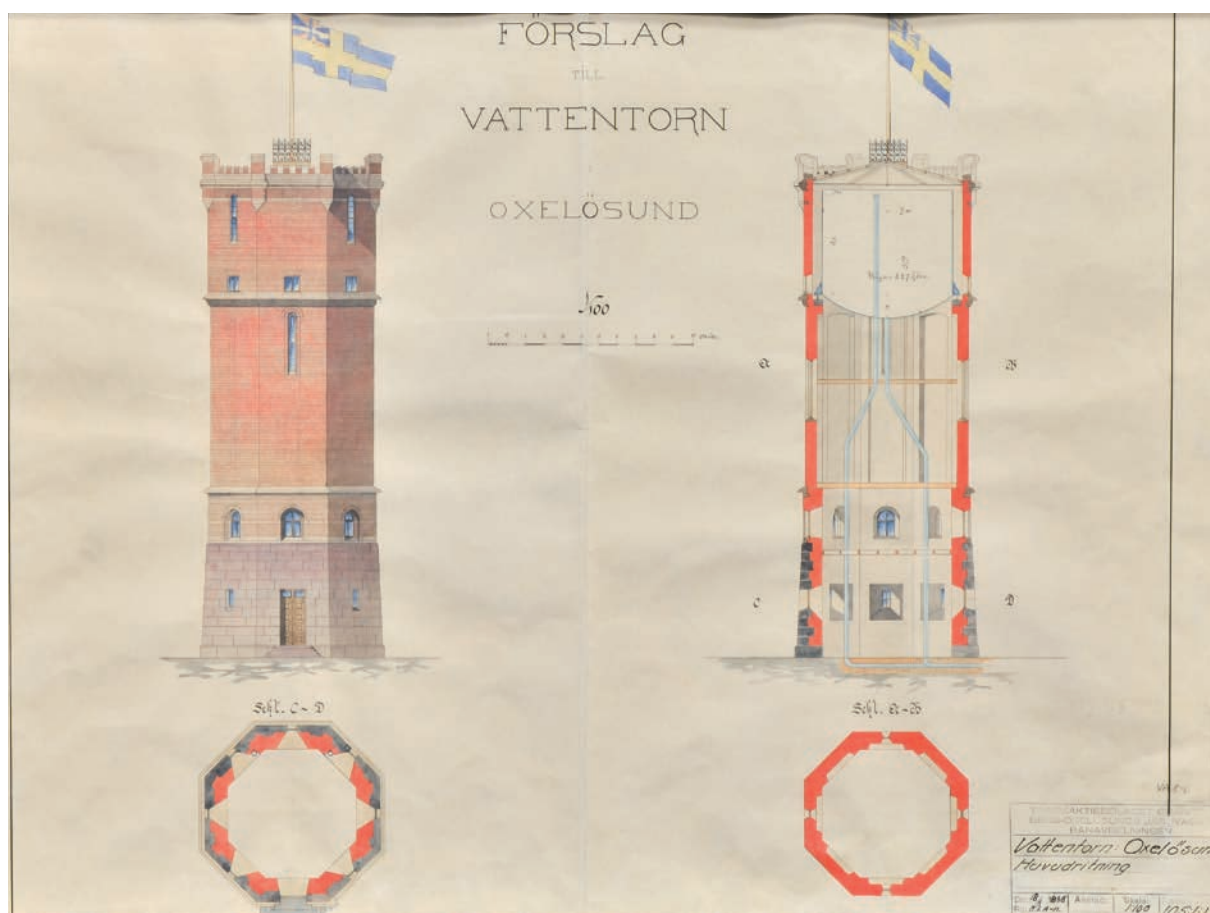
¹² Ibid., 108

¹³ *Pumphuset i Bränn-Ekeby*, ur Torpinventering av Nikolai socken, Bränn-Ekeby hembygdsgrupp, Sörmlands museums arkiv, Pärn 10

¹⁴ Oxelösunds historia kort men intensiv, Sörmlands Nyheter 1939-06-23

¹⁰ Järnväg och hamn föräldrar till Oxelösund, Sörmlands Nyheter, 1949-12-07

¹¹ Holmgren & Schnell, 104

Första förslagsritningen daterad 18 juni 1898 ritad av KL Anderson. Oxelösunds kommun.

Oxelösund blev år 1900 municipalsamhälle och hade då en befolkning om cirka 1200 personer. TGO hade då anlagt gator och ledningssystem, byggt hotell och anställt läkare och polis samt svarade för vattenförsörjningen, avlopp och elektricitet.¹⁵ I samband med att järnverket byggdes 1914 uppfördes även ett separat vattentorn i nära anslutning till detta. Även detta torn uppfördes av tegel och innehöll även ett kemiskt laboratorium.¹⁶

Ritningarna

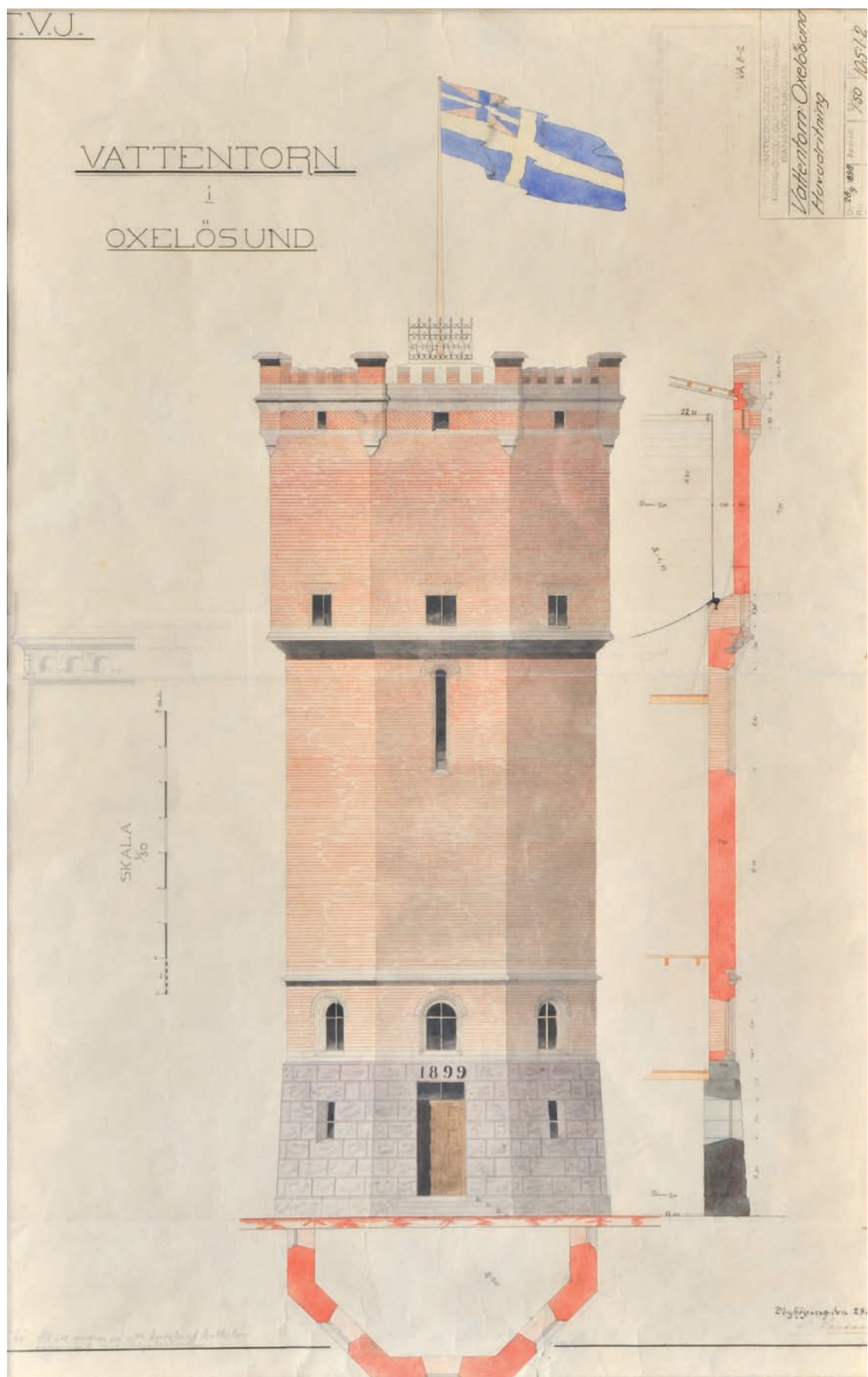
Oxelösunds gamla vattentorn uppfördes 1899. Någon dokumentation kring uppförandet eller en eventuell invigning har inte återfunnits och endast ett fåtal korta beskrivningar eller fotografier över tornet finns bevarade i museets arkiv. Några ritningar över tornet finns sparade på Oxelösunds kommun varav de tidigaste utgörs av två färglagda ritningar. En förslagsritning daterad till 18 juni 1898 samt en ritning efter vilken tornet i stort förefaller vara uppförd daterad till 28 september samma år. Båda innehåller fasad,

¹⁵ Oxelösund., 1903, 4

¹⁶ Oxelösundsarkivet, Bild id: 016593

plan och sektionsritningar. Ytterligare en fasadritning finns som ser ut att vara gjord från en blåkopia daterad till 19/12 1898. På denna har gjutjärnsstaketet på taket tagits bort och konsoler kommit till under den utkragande delen. Två detaljritningar finns också av tornet från uppförandetiden, en över vattencisternen i tornet daterad till 30/10 och en över formtegel som har året 1899.

De två färglagda ritningarna är mycket lika, men vid en jämförelse märker man vissa skillnader mellan de två. I förslaget är tornet 27,5m högt. I den andra ritningen har höjden minskats till 24,3m. I första hand är det sockeln som har krympts men övriga delar har också minskats något. Den övre delen som rymmer vattencisternen har dock istället gjorts bredare i den senare versionen, 9,5m istället för 8. Fönstersättningen på tornets övre del har ändrats från att i förslaget ha två höga och smala fönster likt de på tornets mitt till att i den senare versionen ha ersatts med mindre fönster under takfoten. I övrigt är det enbart mindre detaljer som skiljer de två förslagen åt. På båda ritningarna omgärdas toppmasten av ett gjutjärnsstaket, vilket senare aldrig uppfördes. På den senare ritningen finns

Rtining över vattentornet signerad O Larson och daterad 28 september 1898. Oxelösunds kommun.

Överst: Bandirektörerna C O Larson och K L Anderson vid banavdelningen på TGOJ. Nederst: Förste ingenjör vid Stockholms Vattenledningsverk Tor Otto Nordenstrahl och arkitekt Ferdinand Boberg. Bilderna hämtade från *Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar*, 1927 samt *Svenskt Porträttgalleri 1895-1913*.

en kommentar i marginalen som säger att ritningen ska ändras och att konsoler av kalksten skall sättas dit. Troligen är det konsolerna mellan skaftet och den övre delen som menas, vilka saknas på ritningen, men finns med i nästa ritning från 19/12.

Upphovsman?

I flera källor har banavdelningen på TGOJ nämnts som upphovsman för ritningarna över vattentornet. Det stämmer att samtliga ritningar är markerade med deras rithuvud, men det finns flera signaturer på ritningarna. Det första förslaget saknar signatur, men i rithuvudet står *K. L A-n*. Detta är sannolikt K L Anderson (född 1868) som då var byråingenjör, och från 1906 bandirektör, på Banavdelningen vid TGOJ. Den andra färglagda ritningen är signerad O Larson som vid tiden var baningenjör på Banavdelningen. Hur mycket de två arbetade tillsammans på ritningarna över vattentornet, om Larson övertog uppdraget eller hade det huvudsakliga ansvaret är svårt att säga. C. O. Larson (född 1841) började arbeta som baningenjör vid OFWJ 1876 och blev 1902 befördrad

Mosebacke vattentorn ritat av arkitekt Ferdinand Boberg och uppfört 1896. Likheterna med Oxelösunds vattentorn är slående. Foto David Hansson. (SLM D2016-2646)

till bandirektör som han sedan var fram till 1906.¹⁷ Ytterligare ett namn finns med bland ritningarna över vattentornet; Otto Nordenstrahl. Detaljritningar över vattencisternen är signerade av honom, men även detaljritningar på formteget är att döma av stilen sannolikt av hans hand. Otto Nordenstrahl var vid tiden ingenjör vid Stockholms vattenledningsverk samt löjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren. 1906 blev han befördrad till förste ingenjör vid Stockholms vattenledningsverk.¹⁸ Möjligen hade ingenjörerna kommit i kontakt med varandra vid olika järnvägsarbeten, vilket var en stor del av Väg- och vattenbyggnadskårens ansvarsområden.

En intressant detalj i sammanhanget är att Nordenstrahl var involverad i nybyggnaden av Värtagasverket i Hjorthagen, Stockholm. Första delen av Värtagasverket stod klar 1893 och arkitekt till byggnaderna på området var Ferdinand Boberg. Boberg var även arkitekten bakom Mosebacke vattentorn uppfört 1896 och likheterna mellan det och Oxelösunds vattentorn är slående.¹⁹ Mosebacke vattentorn är också åttkantigt i

¹⁷ Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar, 105

¹⁸ Hildebrand, Albin & Bergström, Otto (red.), *Svenskt porträttgalleri*. 7, Armén. H. 7, Militärbefälet på Gotland, Gotlands trupper samt k. arméförvaltningen, kommandantstaten, intendenturkåren, k. väg- och vattenbyggnadskåren, Tullberg, Stockholm, 1908, 112

¹⁹ Sörenson, Ulf, Ferdinand Boberg: arkitekten som konstnär,

VATTENTORNET SKA NU RIVAS

OXELÖSUND: Gamla vattentornet rivs. Det blev vad kommunstyrelsens arbetsutskott kom fram till på tisdagens sammanträde. Först på onsdagen fick ortstidningarna veta resultatet.

Nu vill arbetsutskottet att kommunstyrelsen skall godkänna att tornet rivs. Rivningskostnaden, beräknad till 65 000 kr, skall enligt arbetsutskottets förslag gå på vattenverkets driftbudget.

Kommunalsrådet Sven Zetterström hänvisar till vad kommunen har bevarat för framtiden, bl.a. genom att rusta upp bebyggelsen i Stjärnholm under närmare ett tiotal år.

Måste man då riva en del byggnader för att kunna bevara andra?

På den frågan svarar Sven Zetterström:

— Ja, det går ju inte att bevara allt. Men vi är inte bara bovar utan vi vill också bevara en del av bebyggelsen.

Zetterström hänvisar till att

santaste lagårds- och stallbyggnader.

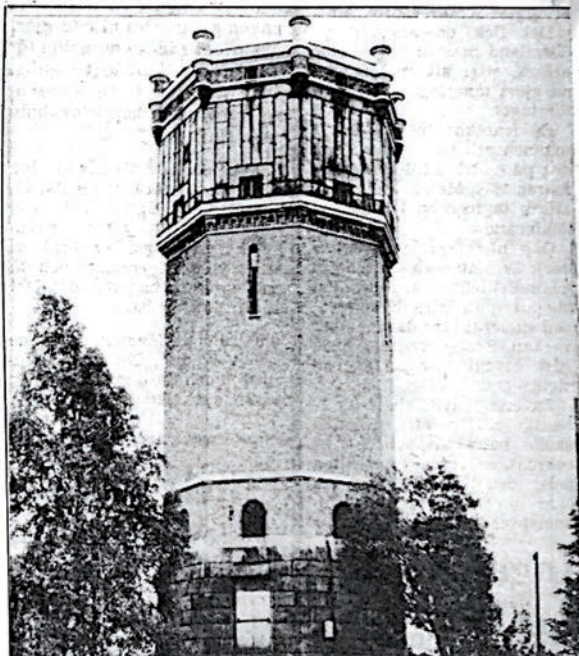
Det finns ingen uppgift om när denna imponerande byggnad uppfördes, men man tror att det kan ha varit i slutet av 1600-talet, eventuellt första hälften av 1700-talet.

Varför gick det inte att få veta resultatet av beslutet om vattentornet samma dag som det togs?

Något riktigt svar på den frågan är svårt att få, men det är klart att kommunledningen ville redovisa även vad som görs för att bevara den äldre bebyggelsen i kommunen.

Det är alltså ett slags försvar för rivningsbeslutet. Detta beslut motiverar man med att kulturnämnden inte har kunnat finna någon användning för tornet.

Men de som vill bevara det har ännu en — visserligen mest teoretisk — chans att försöka påverka kommunstyrelsens ledamöter. Som framgått av en artikel i tisdagens SN skulle en upprustning kosta bortåt 200 000 kr, om man drar ifrån kostnaderna för rivning. Men beräk-

Sörmlands nyheter 5 april 1984.

plan och med fasader av rött tegel. Fasadindelningen med en hög naturstenssockel, en avgränsad lägre del över denna, ett långt skaft, och en något utkragad del rymmande vattencisternen är samma på båda tornen. Även fönstersättningen bär på likheter, framförallt i skaftets höga smala fönster, men också i andra våningens välvda fönsteröppningar. Tornets avslut med hörntoureller är lika och tinnarna i Mosebacke fanns ursprungligen också på Oxelösunds vattentorn. Även om detaljering och utsmyckning i form av mönstermurade partier skiljer sig mycket åt mellan de två tornen, är det uppenbart att arkitekten bakom Oxelösunds vattentorn, om inte samarbetat med Boberg så åtminstone hämtat åtskilligt med inspiration från Mosebacke torn vid utformningen.

Rivningsdebatt

1963 stod Oxelösunds nya vattentorn klart vid Isbergsbacken intill Breviksskolan med en nio gånger större kapacitet än det gamla tornet. Vattnet togs med hjälp av fallhöjden från Nyköpings vattentorn. Det gamla vattentornet togs ur bruk, men använ-

des som kylvattenreserv vid strömbavbrott för AB Centrifugälrs maskiner mellan 1965-1970. Efter det har tornet saknat användning. Redan i mitten på 1970-talet talades det om rivning av tornet i samband med planeringen av en ny väg.²⁰ I början av 1980-talet började en eventuell renovering av vattentornet diskuteras i kulturnämnden i Oxelösund. I mars 1983 sammanställde kommunstyrelsen riktlinjer för bevarandeinsatser för olika objekt, bland objekten ansågs dock vattentornet av ekonomiska skäl inte vara möjligt att bevara.²¹ En debatt tog nu fart i tidningarna. Under våren 1984 försökte flera olika initiativ hitta en alternativ användning för tornet. Bland annat diskuterades att tornet skulle utgöra bas för vattenvård och vattenbruksanläggning, eller att vattencisternen skulle användas av ett eventuellt fiskegymnasium. Namnlistor samlades in med mellan 200-250 namnunderskrifter och Sörmlands museum framförde genom Magnus Josephson en skrivelse som redogjorde för tornets kulturhistoriska värde och argumenterade för ett bevarande.²² Efter att inget av de föreslagna an-

20 Har vattentornet historiskt värde? — Ännu inget beslut om rivning, Sörmlands nyheter 1974-07-18

21 Ekroth, Harriet & Andersson, Ulf, *PM Södermanlands museum*, 1986-03-20, Sörmlands museums arkiv

22 Ödesdag för tornet, Sörmlands Nyheter, 1984-04-12

Wiken, Höganäs, 1992

Bilder tagna i samband med renoveringen 1985. Skadorna bestod till stor del av frostsprängt tegel och vittrad kalksten. Nere till höger ett urhugget parti före lagning. (SLM K2:87)

vändningsområdena ansetts vara realiserbara beslutade kommunstyrelsen trots många protester i april 1984 att söka rivningslov för tornet vilket beviljades av byggnadsnämnden. Man ansåg att tornet kunde utgöra en risk för omgivningen. Flera privatpersoner överklagade beslutet utan framgång. Vändningen kom då Länsstyrelsen i augusti 1984 mottog en fråga om byggnadsminnesförklaring av tornet. Det var Oxelösundsprofilen Karl Rolf Stålberg som tillsammans med Ulf R Johansson väckte frågan. Karl Rolf Stålberg hade tidigare i flera skrivelser till olika instanser försökt att överklaga rivningsbeslutet. Kommunen ställde sig positiv till en byggnadsminnesförklaring när möjligheter fanns för ekonomisk ersättning vid en renovering. I januari 1985 upphävde kommunen rivningsbeslutet och den 27 september samma år förklarades vattentornet som byggnadsminne efter tillstyrkande av Riksantikvarieämbetet.

Renovering 1985

Riksantikvarieämbetet beslutade den 20 mars 1985 att gå in med 200 000 kr för en renovering, samtidigt som kommunen skulle stå för 150 000 kr. 100 000 av dem hade redan tidigare avsatts för rivningen av vattentornet. I april 1985 gjordes okulär besiktning

av Börje Wikström och Börje Enoksson från fastighetskontoret i Oxelösund tillsammans med Harriet Ekroth och Ulf Andersson från Södermanlands museum. En anbudsförfrågan iordningställdes av fastighetskontorets Börje Wikström och skickades ut i slutet av maj. Till entreprenör utsågs Byggnads AB G E Reinholdsons efterträdare, Oxelösund och arbetena igångsattes 17 september 1985.²³ Arbetsinsatserna bestod bland annat av att frostsprängt tegel högs ur och ersattes med nytt, taket lades om med ny plåttäckning och hörntourellerna lagades och kläddes in med plåt. Invändigt lagades trappor och murkna bjälklag byttes ut. Under arbetets gång konstaterades ganska snart att den mängd tegel som måste bytas blev mycket större än planerat. Riksantikvarieämbetet sköt efter ett äskande om tilläggsanslag till ytterligare 120 000 kr efter avslutat arbete, vilket ansågs nödvändigt för att en meningsfull upprustning skulle kunna genomföras. Den totala kostnaden för renoveringen uppgick till slut till 495 000 kr.

Det bruk som användes vid murningen var Gullex kalkcementbruk. Övriga material som använts framgår av anbudsförfrågan, byggmötesprotokoll samt i besiktning av Riksantikvarieämbetets tjänsteman, G Öhrströms

²³ Ekroth & Andersson

Vattentornet i september 1986 nästan ett år efter efter renoveringen. Notera skaftets ljusare parti till vänster där en stor mängd tegel har bytts ut. Den nedre kalkstensfrisen lagades inte. (SLM K2:87)

protokoll.²⁴ Fönstren försågs med Makrolonglas (akrylplastglas) monterade på distansklossar (5-10mm) för bättre luftgenomströmning. Detta tillvägagångssätt gjorde att planerade gallerventiler kunde uteslutas. Man övervägde att behandla teglet med silikon för att undvika frostsprängning, men efter konsultation med Lars Göran Löfström, byggnadsingenjör på Riksantikvarieämbetet, avråddes från detta på grund av att frostsprängningen då bara skulle flytta längre in i stenen.²⁵ Kalkstensfriserna lagades inte på grund av att man ansåg det olämpligt med tanke på den kalla årstiden. En hydrofobering (en sorts impregnering där stenen förses med ett vattenavvisande skikt) av friserna och vittrat tegel diskuterades men hade vid slutbesiktningen ännu inte utförts. Om denna kom att utföras senare har inte gått att fastställa.

Slutbesiktning förrättades av Kjell Yrvenbark från K-konsult den 13/11 1985, besiktningsprotokoll finns i Sörmlands museums arkiv.

²⁴ Ibid.

²⁵ Korrespondens mellan fastighetskontoret Oxelösund och Harriet Ekroth och Ulf Andersson, 1985-10-03, Sörmlands museums arkiv

Kronologisk översikt

1899	Vattentornet uppförs.
1923	Flaggstången byts ut mot en ny.
1936	Taket läggs om och täcks med koppar. Möjligen är det vid detta tillfälle tinnarna tas bort.
1945	Den övre delen rymmande vattencisternen kläs med kopparplåt, efter att kondens gett skador på tegelfasaden.
1963	Oxelösunds nya vattentorn tas i bruk.
1965-1970	Vattentornet tjänstgör som kylvattenreserv för AB Centrifugalrörs maskiner.
1970	Vattentornet tas ur bruk.
1984	Beslut fattas om rivning av vattentornet.
1985	Vattentornet förklaras för byggnadsminne 1985-09-27. Beslut om rivning upphävs.
1985	Renovering av vattentornet.

4. Beskrivning och kulturhistoriskt värde

Placering och omgivning

Oxelösunds gamla vattentorn ligger på en höjd mellan Oxelösunds stadskärna och järnverket, strax norr om vägen mot Gamla Oxelösund. Tornet är placerat på berg och omgivningen består av både kala bergshällar och gles och relativt öppen vegetation bestående av blandad barr- och lövskog. Strax nordost om tornet finns ett mindre område med förrådsbyggnader, men i övrigt finns ingen nära anslutande bebyggelse. Ett bostadsområde med 13 punkthus uppförda på 1950-talet fanns tidigare väster om tornet, men samtliga revs på 1990-talet.

Utformning

Vattentornet är ett 24,5 meter högt åttkantigt torn med naturstenssockel och stomme tillika fasader av rött tegel. Tornets skaft är avdelat med profilerade kalkstensfriser och avslutas uppåt med åtta påhängda hörntoureller. Vattencisternen finns i tornets övre del som kragar ut något och har murade konsoler i underkant. Vattencisternen, som rymmer 240 000 liter vatten, är idag täckt med kopparplåt. Fönsteröppningar finns både i naturstenssockeln och i skaftet men är placerade utan korrelation till våningsindelningen. Skaftet har stickbågiga fönster på andra våningen och höga smala fönster på fyra av sidorna. Mellan hörntourellerna närmast takfoten finns ett mönstermurat parti med små kvadratiske fönster. Tornet har ett flackt tälttak med åtta sidor som är täckt med plåt. Entrén finns åt nordväst och över den är årtalet 1899 huggen i naturstenssockeln. Dörrarna var ursprungligen utformade med fyra kvadratiske profilerade speglar vilket syns på äldre fotografier. Dessa byttes senare ut mot dörrar med snedställd pärlspont. Idag är dörrbladen övertäckta med plåt. Invändigt har tornet fem våningar med bjälklag av trä. Väggarna invändigt är putsade i bottenvåningen men oputsade på de övre våningarna. Rester av putsbruk finns på väggarna i våningen under vattencisternen men putsen har troligen knackats ner i senare tid. Vattencisternen, som är rundad i underkant, är gjord av nitad plåt och vilar på en gjutjärnsring placerad på ett upplag i muren. Rörledningarna går från vattencisternen centralt i tornet genom samtliga bjälklag och ut under naturstenssockeln i nordväst.

Handtag med tidstypisk ornamentik till en av innerdörrarna som är täckta med pärlspont. (SLM D2016-2647)

Arkitekturstil

Tornet är mycket historiserande i sin utformning och kan liknas vid ett medeltida försvarstorn med sydeuropeiska förebilder. Stilen är inspirerad av nyrenässansens med drag av riddarromantik där den åttkantiga formen krönt av toureller vid hörnen är tydliga tecken på detta. Tidigare hade tornet även tinnar mellan tourellerna vilket ytterligare förstärkte den historiserande stilen. Tinnarna är idag borttagna. Fasadutformningen med en blandning av tegel och natursten var vanlig på 1890-talet och kan ses i många byggnader från tiden, kanske framförallt i industriarkitektur. Ferdinand Bobergs utformning av byggnaderna vid Värtagasverken som nämnts ovan, delar många av de arkitektoniska detaljer som finns på vattentornet. Likheter blir kanske ännu tydligare i hans vattentorn vid Mosebacke, men i Oxelösund är utsmyckningarna av en mer återhållen karaktär och koncentrerade till ett fåtal ställen på tornet. Detta gör snarare att de historiska kopplingarna blir ännu tydligare i Oxelösunds vattentorn, som i sin enkelhet framkallar medeltida militära associationer. Kopparplåten runt vattencisternen har brutit den enhetlighet som tidigare präglade tornet, och gör att också dispositionen har påverkats. Plåten betonar också snarare den moderna tiden och industrialiseringen vilken tornet kommit till i. Det är dock fortfarande tydligt vilken bildvärld inspirationen hämtats från vilket gör att tornet är ett mycket iögonfallande inslag i stadsbilden.

Tornet sett från sydost. (SLM D2016-2648)

Kulturhistoriskt värde

Det gamla vattentornet i Oxelösund uppfördes som en viktig del i stadens expansion där ett fungerande vatten- och avloppssystem var en förutsättning för ett modernt samhälle. Tornet speglar både samhällets framväxt och modernisering såväl som industrins behov av frisk och stark arbetskraft. Vattentornet var en del i det blivande municipalsamhällets omvandling till en välorganiserad och planerad stad med alla nödvändiga funktioner. Trots att Oxelösund är omgivet av vatten, var bristen på friskt vatten länge ett stort problem i det nya samhället vilket både invånarna och industrin krävde. I och med dragningen av vattenledningen från pumphuset vid Bränn-Ekeby till vattentornet fick det dock till slut sin lösning. Vattentornet har därför ett högt samhällshistoriskt värde. Genom att vara uppfört av TGOJ, företaget som är starkt sammanknutet med samhällets framväxt, är tornet dessutom viktigt ur industrihistorisk synvinkel.

Genom sin utformning i nyrenässans med drag av ett medeltida försvarstorn, och genom likheterna med Ferdinand Bobergs vattentorn vid Mosebacke i Stockholm, har tornet ett högt arkitekturhistoriskt-

och arkitektoniskt värde. Arkitekturströmningen i slutet på 1890-talet där inspirationen till stor del hämtades från södra Europa blev vanlig framförallt i industriarkitektur och har i sin enkelhet renodlats i Oxelösunds vattentorn där de historiserande dragen är extra tydliga. Formen, kombinationen av natursten och tegel tillsammans med toureller viktiga tecken på detta.

Som en av få kvarvarande byggnader från 1800-talet är tornet viktigt för att visa på Oxelösunds äldre byggnadsbestånd och har även ett stort miljöskapande värde. Genom sin ålder och sitt synliga läge har tornet också ett symbolvärde för Oxelösund.

En stor mängd vattentorn uppfördes i slutet på 1800-talet. Många av dessa har på senare år byggts om för andra ändamål. Genom att vattencisternen och rörledningarna ännu är kvar har tornet dessutom ett teknikhistoriskt värde och kan visa på det sena 1800-talets vattenhållningsteknik. Vattencisternen av stål är dessutom ett gott exempel på en sammanfogningsmetod med nitar, vilken i början av 1900-talet kom att ersättas av bultning och svetsning.

En bit fasadtegel med fogbruk som spjälkat ur efter frostsprängning. (SLM D2016-2649)

5. Dokumentation och skadebild

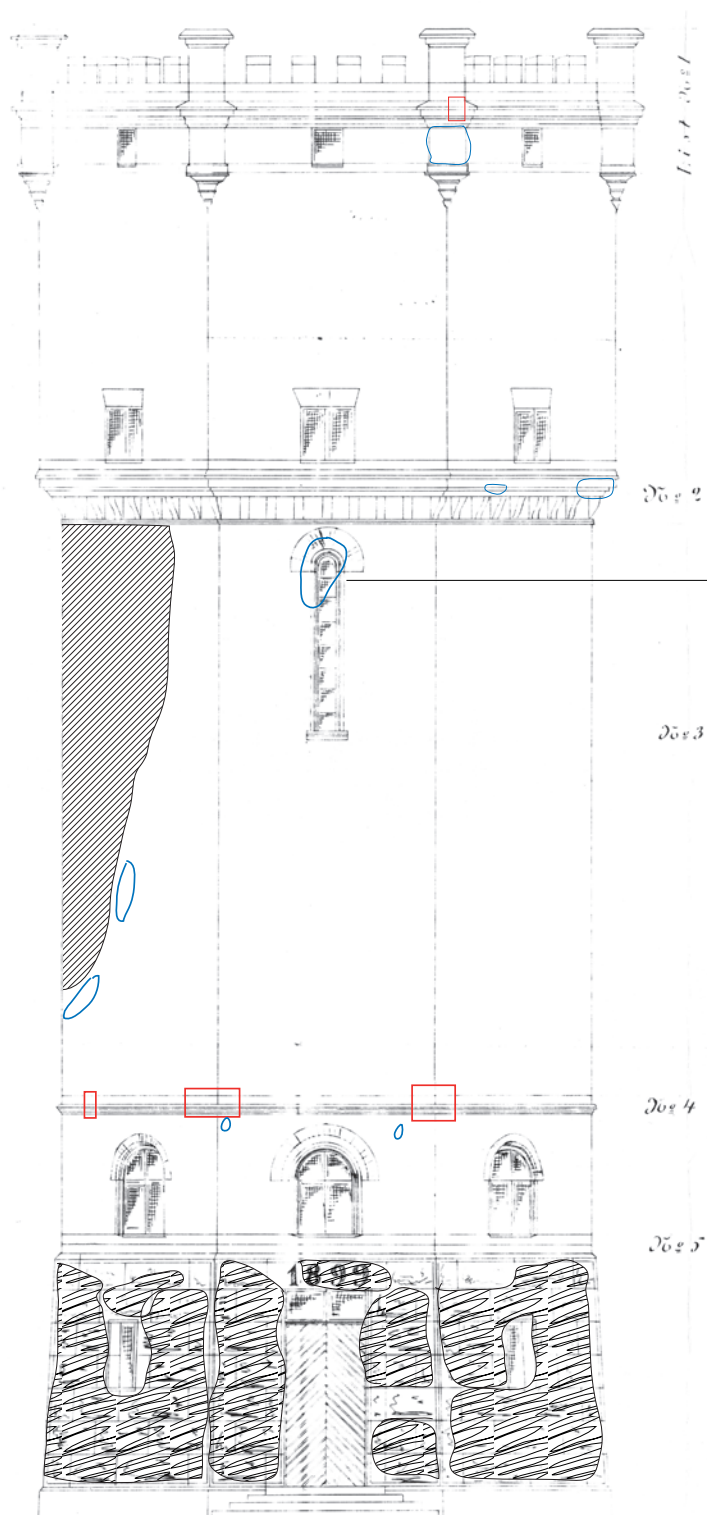
Exteriör

Dokumentation samt skadeinventering av exteriören utfördes 30 juni och 1 juli 2016. Inventeringen utfördes okulärt från marken och redovisar synliga skador i form av nedsmutsning, vittrat tegel och urspjälkningar. Även synliga lagningar från 1985 års renovering har tagits med som referenspunkt för framtida underhållsarbeten. Skadorna redovisas utmärkta på skisser vid en vandring motsols runt tornet. De flesta skadorna redovisas också på fotografier tagna i samband med inventeringen. Bildtexten föregås av ett väderstreck i parentes som syftar till vilken fasad bilden visar; t ex (N). Inventeringen skall ses som en översiktlig beskrivning av vattentornets aktuella skadeläge vilken naturligtvis kan ändras med tiden.

Vad man bör ha i åtanke är att trots att tornet idag uppvisar en mängd skador utvändigt med urspjälk-

ning och vittrad sten i mur och på kalkstensfriser, så är dessa inte mer omfattande än skadebilden före 1985 års renovering. Åtgärderna då var relativt stora vilket syns i mängden utbytt tegel, och även på de fotografier som togs före renoveringen. De utbytta stenarna har i regel en ljusare och jämnare nyans jämfört med de gamla, men det kan också ha funnits ett mindre lager av äldre stenar vilka använts vid renoveringen. Detta antagande grundar sig på att vissa större partier som lagades 1985 är svåra att urskilja från orörda partier. Det äldre teglet har en varierande färg så det är inte heller enkelt att urskilja enskilda utbytta stenar. Vad man kan konstatera är att de ersatta tegelstenarna vid den förra renoveringen har stått sig mycket bra i jämförelse med det äldre teglet. Detta kan ha att göra med det nya teglets kvalitet men troligt är att minskade luftföroreningar också har saktat ner vittringsprocessen. Detta märks främst på kalkstensfriserna som inte lagades vid den förra renoveringen. Skadorna på dessa är i stort sett desamma vid en jämförelse med fotografier tagna i samband med renoveringen. En del skador på det äldre teglet kan mycket väl ha påbörjats inne i stenen före renoveringen 1985 men har sedan visat sig först senare.

- = större skada (urspjälkning)
- = mindre skada (t ex vittrat tegel)
- = lagning 1985
- = nedsmutsat

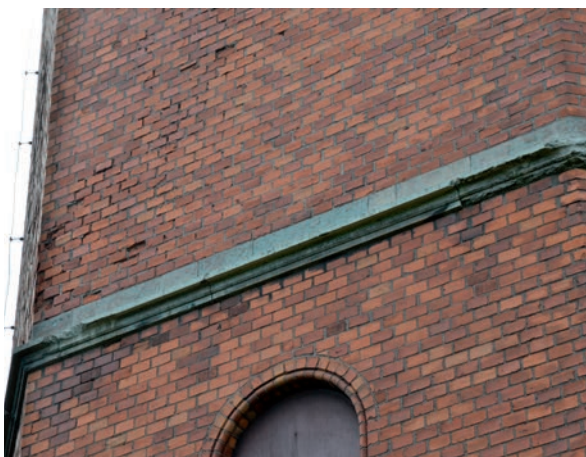
Fönsterbåge trasig,
akrylplastglas fäst med
ståltråd men hänger löst

(N) Frostsprängt tegel nära det reparerade partiet. (SLM D2016-2650)

(N) Den norra fasaden med det större sammanghängande partiet utbytt tegel till vänster. Nya skador har uppstått efter frostsprängning runtom lagningen. (SLM D2016-2653)

(N) Den nedre kalkstensfrisen har skador på två av stenarna. (SLM D2016-2651)

(N) Den norra sidan uppvisar enbart mindre vittringsskador på kalkstensfrisen under under den koppartäckta delen. (SLM D2016-2652)

(N) Sockeln på den norra sidan är nedsmutsad men utan skador. Gräs växer nära in på sockeln vilket bör tas bort för att undvika fuktproblematik i bottenvåningen. (SLM D2016-2654)

(NV) Entrédörren har vid något tillfälle sedan renoveringen 1985 täckts med plåt, överljusfönstren har täckts för och försetts med en skyddande plåtkupa. (SLM D2016-2655)

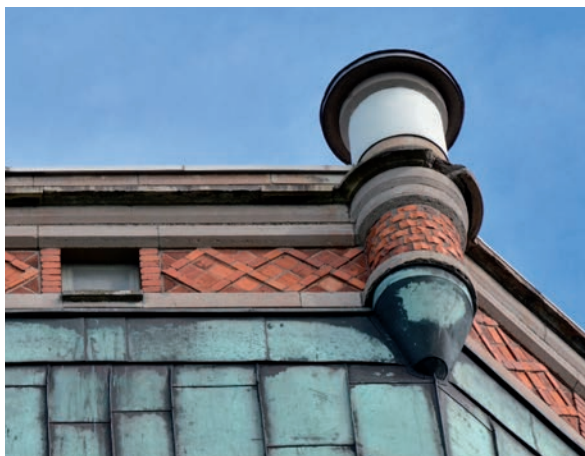
(NV) Entrétrappan är idag igenvuxen av ogräs och en björk som bör avlägsnas för undvika skador. (SLM D2016-2657)

(NV) Stensockeln är nedsmutsad vilket gör att året över dörren numera är svårläst. (SLM D2016-2658)

(NV) Dörrarna har kvar sin snedställda spontade panel under plåten. Den högra dörren saknar några brädor och har ett större hål i den invändiga masonittäckningen. (SLM D2016-2656)

(NV) Den högra hörntourellen har en skada i kalkstenen efter urspjälkning och även vittrat tegel på det murade partiet. (SLM D2016-2659)

(V) Skada på den nedre kalkstensfrisen där en stor del har spjälkat ur. (SLM D2016-2660)

(V) Stensockeln är nedsmutsad. Ett äldre urkopplat elskåp sitter kvar tillsammans med elledningen till andra våningen. (SLM D2016-2662)

(V) Mindre skador finns på kalkstensfrisen under den plåttäckta delen. Kalkstenen har färgats av regnvatten från kopparplåten. (SLM D2016-2661)

(SV) Den nedre kalkstensfrisen har flera skador med vittrad sten och urspjälkning. Till höger finns ett parti vittrat och frostsprängt tegel. (SLM D2016-2663)

(SV) Vatten har runnit från fönstret och orsakat att fogbruket lakats ur, och närmre kanten med urspjälkat tegel. (SLM D2016-2666)

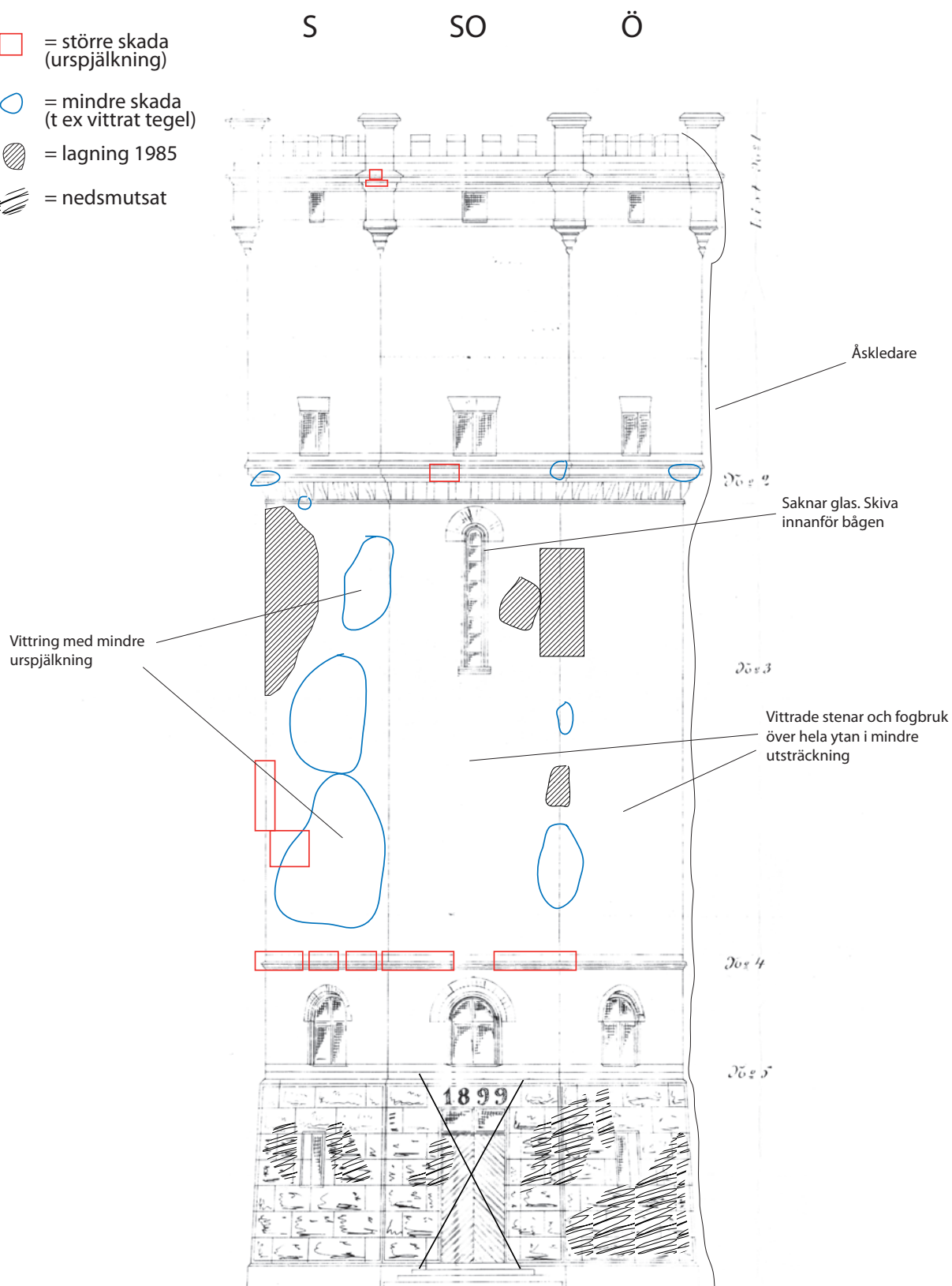

(SV) Solbänkarna under fönstren på andra våningen har lagats med putsbruk. (SLM D2016-2664)

(SV) Håligheter i stensockeln har fyllts i med cementhaltigt bruk. (SLM D2016-2665)

- = större skada (urspjälkning)
- = mindre skada (t ex vittrat tegel)
- = lagning 1985
- = nedsmutsat

(S) Den nedre kalkstensfrisen har stora vittringsskador med urspjälkning som följd. (SLM D2016-2667)

(S) En stor del av fasadteglet har vittringsskador. (SLM D2016-2670)

(S) Mindre vittringsskada vid kalkstensfris och tegelkonsol. (SLM D2016-2668)

(S, SO, Ö) Stensockeln är hel, men mer eller mindre nedsmutsad. Fönstren i de nedre våningarna har på senare år täckts för med plywood. (SLM D2016-2669)

(SO) Hela sidan har vittrade tegelstenar i mindre utsträckning. Lagade partier från 1985 års renovering syns i de ljusare partierna till höger. (SLM D2016-2671)

(SO) Fönstret saknar spröjs och glas men har täckts för från insidan. Solbänken har lagats med putsbruk. Vittringsskador finns i kalkstensfris och tegelkonsoler. (SLM D2016-2672)

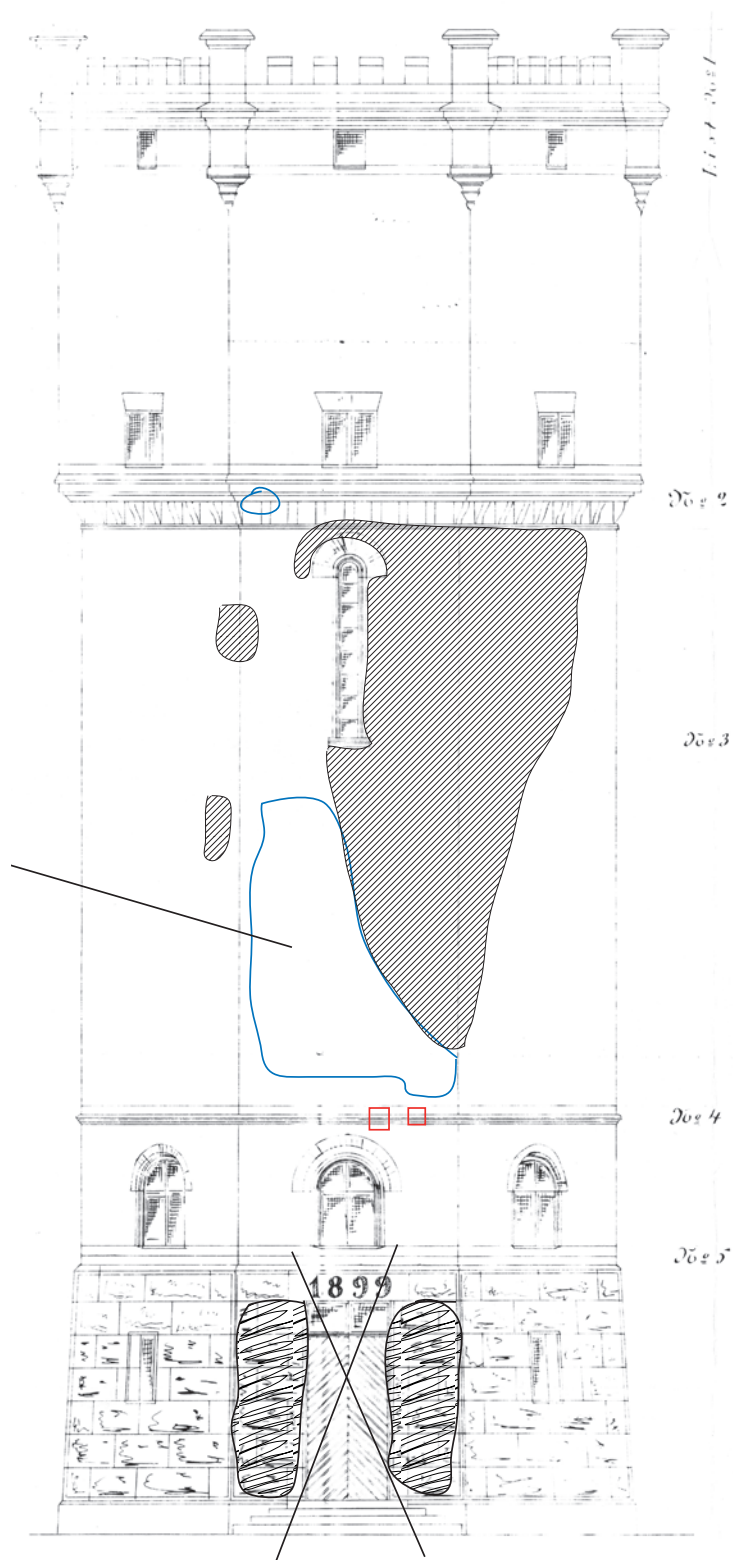
(SO) Den nedre kalkstensfrisen har vittringsskador med urspjälkning som följd. (SLM D2016-2673)

(SO) Den nedre kalkstensfrisen är hel bortsett från hörnstenen. (SLM D2016-2674)

Sto

(Ö) Det större lagade partiet vid 1985 års renovering syns till höger. Det icke utbytta teglet har stora vittringsskador med urspjälkade partier. (SLM D2016-2675)

(Ö) Den övertäckta fönsterbågen skymtar under plywoodskivan. Bågen är grönmålad och har platta nedsänkta hörnjärn. (SLM D2016-2676)

(Ö) Kalkstensfrisen har mindre vittringsskador. (SLM D2016-2677)

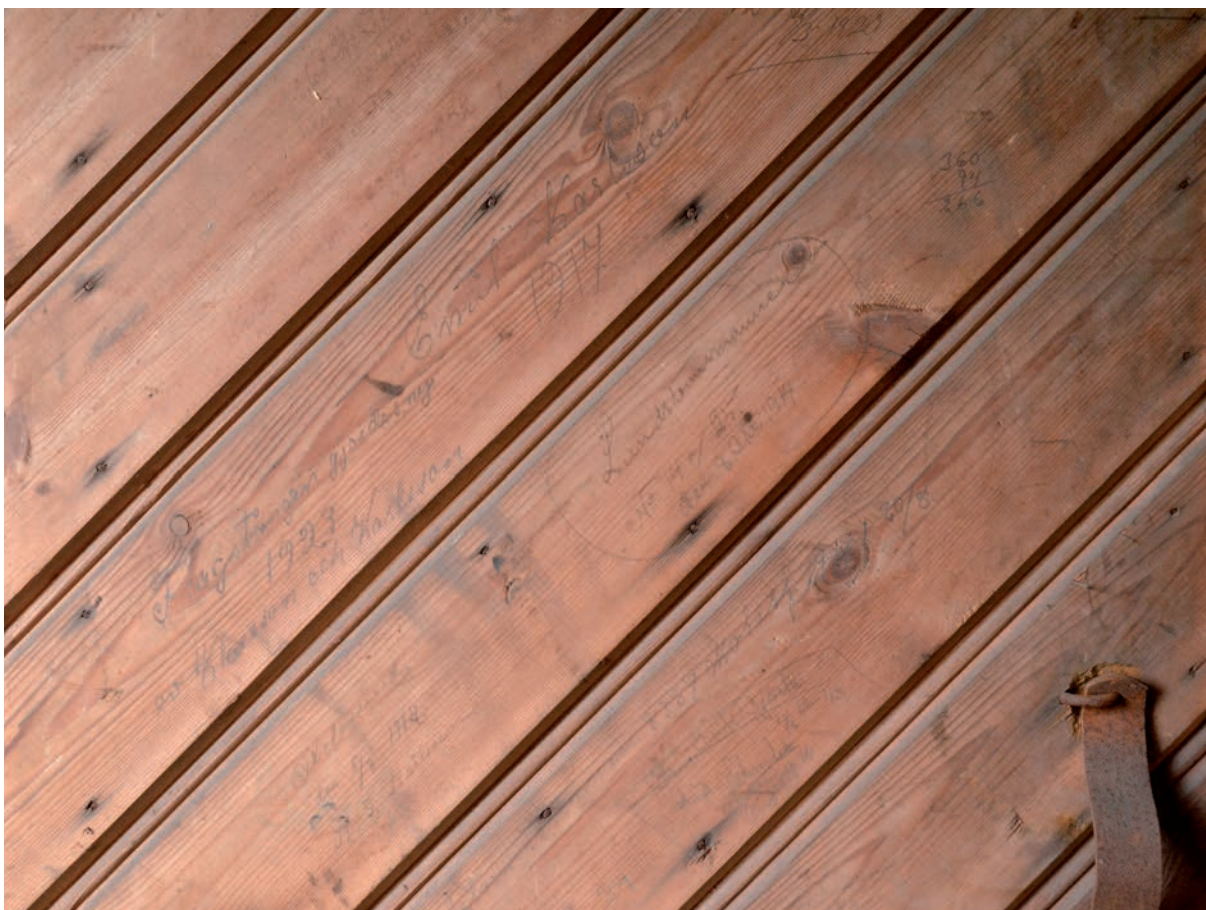

Foto på en av innerdörrarna som innehåller en mängd inskriptioner i blyerts. En del av inskriptionerna är enbart namn på personer som besökt tornet men också noteringar av utförda arbeten, såsom "Flaggstången gjordes ny 1923 av Klaesson och Karlsson". (SLM D2016-2678)

Interiör

Den interiöra dokumentationen och skadeinventeringen utfördes 30 juni och 1 juli 2016. Eftersom tornet i dagsläget saknar användning är syftet med skadeinventeringen interiört till största del att peka ut de mest kritiska skadorna kopplade främst till stommen. Åtgärdsförslagen i nästa kapitel ges utifrån att tornet inte används och med utgångspunkt i att inga större förändringar görs. En förändrad framtida användning skulle dock ställa andra krav på inomhusmiljöerna med tanke på ytskikt, klimat och säkerhet. Detta skulle även innebära andra antikvariska ställningstaganden avseende åtgärder vilka inte behandlas i denna rapport.

Skadeinventeringen med fotografier redovisas i ordningen från bottenvåningen och uppåt. Bildtexten föregås av en siffra inom parentes som syftar till våningsplanet, med bottenvåningen utskrivna som (BV), andra våningen som (2) etc.

Tornet har fem våningar invändigt. Den femte våningen upptas helt av vattencisternen och mellan den och ytterväggen leder en steg upp till taket. Bortsett från vattencisternen saknar vattentornet idag inventarier. På bottenvåningen finns ett mindre förråd av fasadtegel som troligen tillverkats för renoveringen 1985. Övriga våningsplan är tomma. Mellan våningsplanen finns trappor av trä som löper längs ytterväggen.

(BV) Bottenvåningen sett från ingången med trappan till vänster som leder upp till andra våningen. Rörledningarna löper genom samtliga våningsplan. Golvet består av stampad jord. (SLMD2016-2679)

(BV) Innerdörrarna med snedställd pärlspont sedda utifrån. (SLMD2016-2680)

(BV) Ytputsen har släppt på en del ställen. (SLM D2016-2681)

(BV) En av fönsteröppningarna i bottenvåningen. Vissa bågar saknas, och endast ett av fönstren har kvar sina glas tillsammans med en tvärgående spröjs innanför plywoodskivan. Puts har släppts från väggen i fönsternischerna. (SLM D2016-2682)

(BV) Bjälklaget mot andra våningen förstärktes vid renoveringen 1985 med plankor. Bjälklaget vilar på ett upplag i sockelmuren. (SLM D2016-2684)

(BV) Bottenvåningen sett mot ingången. (SLM D2016-2685)

(BV) En äldre vridströmbrytare med hölje av metall. (SLM D2016-2683)

(BV) Rörledningarna där de går ner i golvet på bottenvåningen. (SLM D2016-2686)

(2) Andra våningen med trappan från bottenvåningen och upp till tredje våningen. Rummet har högt i tak och hade troligen varit det ljusaste om inte fönstren varit övertäckta. (SLM D2016-2687)

(2) Samtliga fönsterbågar finns kvar och är hela men saknar rutor. Karm och korsposter är målade i en gulbeige kulör och bågar i grönt. Nischerna är putsade. (SLM D2016-2688)

(2) Trappan till tredje våningen har förstärkts med brädor på sina ställen. (SLM D2016-2689)

(2) Bjälklaget mot tredje våningen är förstärkt och en stor del av golvbrädorna är utbytta vid renoveringen 1985. (SLM D2016-2690)

(2) En mindre skada i golvet där någon eldat finns nära väggen i norr. (SLM D2016-2691)

(3) Tredje våningen med rörledningarna och trappan upp till fjärde våningen. (SLM D2016-2692)

(3) Rörledningarna och taket mot fjärde våningen. Bjälklaget förstärkt och brädor utbytta vid renoveringen 1985. (SLM D2016-2693)

(3) Ett tidigare läckage har gjort att tegelväggen vittrat och golvbjälken tagit skada. Vid renoveringen 1985 lades golvet på nya tvärgående bjälkar för att inte belasta känsliga punkter. (SLM D2016-2694)

(3) Rester efter puts finns i fönsternischerna. (SLM D2016-2695)

(4) Undersidan på vattencisternen av järnplåt sammanfogad med nitar. (SLM D2016-2696)

(4, 3) Bjälklaget mellan våning tre och fyra med rörledningarna från vattencisternen. (SLM D2016-2697)

(4) Avvattningsrör från femte våningen som saknar anslutning. (SLM D2016-2698)

(4) Rörledningarna i anslutning till vattencisternen. (SLM D2016-2699)

(4) Ett av fönstren har en trasig bäge. Akrylplastglaset som är placerat utanpå bågarna har lossnat och hänger i en ståltråd. (SLM D2016-2702)

(4) Vattencisternens underkant och den järnring som vattencisternen vilar på. Väggen på fjärde våningen var tidigare putsad vilket syns i putsrester nära kanten. (SLM D2016-2700)

(4) Väggarna har flera skador med vittrat tegel, sannolikt efter brister i avvattningen. (SLM D2016-2701)

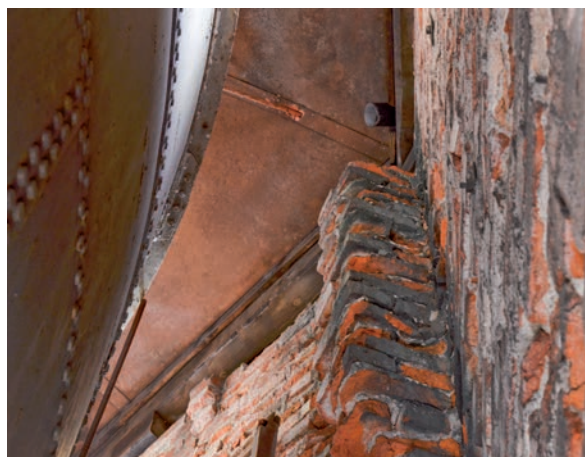
(4) Stegen upp till femte våningen. Vittrat tegel har rasat ner från våningen över. (SLM D2016-2703)

(5) Utrymmet mellan vattencistern och vägg. (SLM D2016-2704)

(5) Avvattningsrör som leder ner till våningen under, saknar anslutning. Notera den vittrade tegelväggen. (SLM D2016-2706)

(5) Avvattningsrör som saknar anslutning. Vatten har runnit längs väggen och gjort att teglet vittrat. Här finns den största mängden vittrat tegel. (SLM D2016-2707)

(5) Stege mellan vägg och vattencistern som leder upp mot luckan till taket. Väggen har en stor mängd vittrat tegel. (SLM D2016-2705)

(5) Parti av vägg vid samma ställe som ovan med stor mängd vittrat tegel efter brister i avvattning. (SLM D2016-2708)

(5) Vattencisternens insida med uppstickande rör för tillflöde och intill detta utloppsöppningen. Till höger syns elektriska sensorer som mätte vattendjupet. (SLM D2016-2709)

(5) Rester efter putsskikt på femte våningen. Putsen togs möjligen bort i samband med att tornets övre del kläddes med kopparplåt. (SLM D2016-2712)

(5) Taket som invändigt är täckt med papp. Mitt i bilden syns en ventilationsöppning. Takkonstruktionen bär genom horisontella dragstag som är fästa i vertikala tryckstag som i sin tur är fästa i takets mittenplatta. (SLM D2016-2710)

(5) Taket vilar på ett grövre remstycke av timmer med stöd i murens hörn och över fönster. (SLM D2016-2711)

(5) Ett av de nedre fönstren på femte våningen. Glaset i bågar har ersatts med en utanpåliggande skiva med ofärgad akrylplast. (SLM D2016-2713)

Taket är täckt med bandplåt med horisontella falsar. Vatten blir stående längs med fotrännan som har för få utlopp. Hörntourellerna plåttäcktes i samband med 1985 års renovering. (SLM D2016-2714)

Takets mitt, med ventilationsöppningen närmast till höger i bild. Färgen på plåten har börjat flaga på en del ställen. (SLM D2016-2715)

Vatten blir stående längs fotrännan på grund av dålig lutning. Till vänster om den högra tourellen finns en vattenutkastare. (SLM D2016-2716)

6. Riktlinjer för underhåll och förslag till restaurering

Tegelfasad

De största exteriöra skadorna på vattentornet utgörs idag av vittrat och frostsprängt fogbruk och tegel samt vittrad kalksten. En stor del fasadtegel behöver därför huggas ur och ersättas med nytt. Viktigt är att kulören med variationer på nytillverkat tegel stämmer överens med det äldre teglet. Även om det är svårt att helt undvika liknande skador i framtiden kan de troligen begränsas med hjälp av vissa förebyggande åtgärder. Sönderfrysning av tegel beror vanligtvis på en kombination av lågbränt tegel, hög vattenhalt i stenarna och temperaturer omkring fryspunkten. Sprickor i muren eller ett fogbruk med för hög cementhalt ökar risken för krympning och frostsador. Slagregn som träffar en kapillärsugande yta, som teglets, upptas och magasineras av väggen för att sedan dunsta vid torrt väder. Är fogarna inte tillräckligt täta eller om murverket har sprickor kan en större mängd vatten tränga in i muren som behöver mer tid för att avdunsta. Vid snabba väderomslag kan det göra att stenen fryser sönder. En omfogning av hela tornet skulle ge ett tätare murverk och därmed minska risken att vatten tränger in och orsakar skador med frostsprängning som följd. På sikt bör detta var den mest ekonomiska lösningen, och utförs i så fall i samband med att skadat tegel byts ut.

Avvattning

Vid renoveringen 1985 försågs taket med vattenutkastare på två ställen, en åt söder och en åt nordost. Det var på dessa sidor de största lagningarna gjordes så placeringen var olycklig. Vad man nu kan se är att även om det utbytta teglet på dessa sidor har klarat sig förhållandevis bra så finns flera nya skador runt de lagade områdena. Dessa har sannolikt uppkommit för att vatten runnit över murverket och trängt in vid de ej åtgärdade partierna. Vattenutkastarna bör placeras på andra sidor eller tas bort till förmån för en annan lösning. Att döma av fotografier tagna före renoveringen 1985 fanns vattenutkastare inte tidigare. Det är inte fastställt hur regnvattnet fördes bort ursprungligen, men sannolikt genom invändiga stuprör. Hållare av metall finns i väggen runt vattenbehållaren. Idag finns stuprör i plast från taket på två ställen som dock är bortkopplade. Ej sammanlän-

kade rör finns också mellan våningarna 3-5. Det är dock tydligt om man ser till murens skick på dessa ställen att vatten har runnit ur eller i anslutning till rören. Avvattningen bör ses över och ordnas på ett sätt som inte äventyrar murverket exteriört eller interiört. Förslagsvis åter genom invändiga stuprör för att inte påverka tornets arkitektur, men förutsatt att dessa kontrolleras regelbundet. Möjligen kan vatten avledas till den idag oanvända vattencisternen, men möjligheterna till detta bör i så fall undersökas närmre.

Fönster

Övervägande delen fönster på tornet är idag övertäckta med plywood. Glaset i bågarna har tagits bort och ersatts av akrylplastglas som monterats på distansklossar utanpå bågen. Detta gjordes i samband med renoveringen 1985 för att skapa självdrag i tornet. Båda lösningarna påverkar utseendet och det arkitektoniska uttrycket negativt. Innanför övertäckningarna och akrylplastglaset finns på de flesta ställen den ursprungliga bågen kvar, men utan glas. I vissa fall i helt skick men i andra har spröjsen tagits bort eller så saknas bågen helt. På grund av att det finns rester kvar av samtliga fönstertyper finns det dock goda möjligheter att restaurera de bågar som är hela, laga de som är trasiga eller tillverka nya där bågarna helt saknas. De äldre bågarna är ofta i gott skick trots att de inte underhållits under lång tid, och är därför sannolikt tillverkade med kärnvirke av hög kvalitet. Det finns därför goda skäl att spara de befintliga fönstren och renovera trasiga bågar så långt det är möjligt.

Entrédörr

Ursprungligen var entrédörren utformad enligt ritningarna, av trä med fyra profilerade fyllningar på varje dörrblad. Sannolikt var den omålad och oljad eller lackad. Den nuvarande som består av snedställda fasspontade brädor på en stålram har någon gång täckts med plåt. Insidan är klädd med masonit. Överljusfönstren är övertäckta och skyddas av en plåtkupa. Dörren låses med hjälp av en tvärgående regel tillsammans med två hänglås, men är idag mycket svår att öppna. Skador finns även i brädfordringen under plåten och på masoniten på insidan. Med tanke på att den nuvarande dörren är i behov av att bytas ut, vore det lämpligt att tillverka en ny dörr utifrån de gamla ritningarna och på så sätt återställa utseendet till det ursprungliga. Plåtkåpan över överljusfönstren tas bort i samband med att fönstret renoveras.

Kopparplåtfasad

Kopparplåten på fasaden sattes dit 1945 efter att skador i teglet uppkommit av kondens från vattencisternen. Detta förändrade tornets utseende och arkitektur radikalt. Från att fasaden bestått uteslutande av tegel och natursten blev koppertäckningen ett dominerande inslag i exteriören. Detta har gjort kopplingen till de arkitektoniska förebilderna mer svårsläst. Arkitekturstilen hämtar inspiration från medeltida försvarstorn och därför valdes naturliga material som tegel och sten med lång historisk hävd. Kopparplåten som är ett modernare material gör denna koppling mer otydlig.

Sedan 1970 har vattencisternen varit tom och den tidigare problematiken med kondensbildning är därför inte längre aktuell. Därför skulle det finnas möjlighet att återgå till det ursprungliga utseendet med ett torn helt i tegel och natursten. Sannolikt är teglet under plåten i relativt dåligt skick vilket gör att lagningar även skulle bli aktuella för denna del som för tornet i övrigt.

Kopparplåten i sig kan visserligen anses besitta vissa kulturhistoriska värden. Den utgör ett tidslager som berättar om 1940-talets underhållsåtgärder där funktionen stått i fokus. Plåten har dessutom präglat tornets karaktär under en mycket lång tid vilket ger den ett kontinuitets- och identitetsvärde. Detta i kombination med att den i dagsläget förefaller vara i gott skick gör att ett återställande av detta slag skulle kunna skjutas på framtiden till dess att plåten tjänat ut. Det kan å andra sidan hävdas att plåten enbart är en praktisk lösning på ett uppkommet problem, och att denna aspekt inte är väger lika tungt som den arkitektoniska.

Tinnar, toureller och tak

Tornet hade ursprungligen murade tinnar av tegel och kalksten mellan tourellernas uppstickande cylindrar, se äldre fotografier. Dessa togs möjligen bort i samband med att taket lades om 1936. Även detta har påverkat exteriören och gjort kopplingen till de historiska förebilderna mer svårsläst. Tinnarna var en mycket viktig del i medeltida försvarsanläggningar och är på många sätt sinnebilden av det medeltida slottet. Tinnarna var tidigare ett av tornets huvudsakliga karaktärsdrag och bör därför återskapas för att förtydliga kopplingen till de arkitektoniska förebilderna.

Tourellerna, som ursprungligen var av tegel, har någon gång klätts in med plåt. Vid renoveringen 1985 lades taket om, och tourellskaftens plåttäckning byt-

Manipulerad bild som visar ett ev. framtida utseende med borttagen kopparplåt och där tinnarna är återställda. Tornet skulle bli mer enhetligt igen och de historiska inspirationskällorna enklare att avläsa. (SLM D2016-2717)

tes mot den nuvarande i en gråvit färg. Färgen passar dåligt in med tornets övriga färgskala. Plåten bör därför tas bort för att teglet åter ska bli synligt. Om man gör bedömningen att plåten ska vara kvar bör den målas i en mörkare kulör, förslagsvis en grå nyans mer lik kalkstenen, alternativt en tegelröd kulör. Det skulle göra plåttäckningen mindre iögonfallande. Taktäckningen bör målas i en koppargrön kulör.

Ovan nämnda ändringar rörande exteriören skulle innebära avsteg från skyddsföreskrifterna vilket kräver tillstånd från Länsstyrelsen.

7. Skadeinventering med åtgärdsförslag

Skadorna redovisas i tabellform indelat efter byggnadsdel tillsammans med teknisk uppbyggnad, förändringshistorik/kulturarvet kommentar samt föreslagna åtgärder. Åtgärderna har delats in i tre nivåer utifrån hur brådskande åtgärden är:

- A Åtgärd bör utföras omgående
- B Åtgärd bör utföras inom en femårsperiod
- C Åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod

Exteriör

Prioritet	Byggnadsdel	Teknisk uppbyggnad, ytbehandling/kulör	Förändringshistoria/kulturarvet historisk kommentar	Beskrivning av skick och skador	Föreslagna åtgärder	Uppskattad kostnad	Tillståndspliktigt
A	Ytterdörr	Karm av stål. Dörrblad med ram av stål med utanpåliggande snedställd fasspontad panel målad i kromoxidgrönt. Isolerad med frigolit, insida täckt med masonit. Utsidan är täckt med plåt ovanpå träpanelen. Överljus med fönster i två lufter med tvärgående spröjs målade i kromoxidgrönt. Dörren låses med tvärbalk av stål på utsidan. Överljusfönster övertäckta med masonit.	Dörren var ursprungligen utformad som ritningarna anger med fyra fyllningar på varje dörrblad och överljus. Sannolikt av oljad eller lackad ek. Någon gång har denna bytts ut mot nuvarande med snedställd träpanel på stålram. Någon gång före 1985 täcktes denna med plåt. Vid renoveringen 1985 togs plåttäckningen bort men har idag har den åter täckts med plåt. Möjligen är det vid detta tillfälle frigoliten och masoniten kommer till.	Hål i masoniten på insidan, samt i den snedställda träpanelen. Ett av överljusfönstren saknar glas och spröjs. Plåttäckningen bucklig och dörren med tvärbalk och hänglås svår att stänga.	Dörren byts ut mot nyttillverkad i ursprungligt utförande enligt ritningar. Ev. kan karm återanvändas. Tvärbalk med låsanordning byts ut alt. renoveras för att vara lättare att öppna. Överljusfönstren lagas och förses med glas, skrapas från löst sittande färg, kittas med linoljekitt och målas med linolfärg i samma kulör som idag.	50-200 000:-	Ja.
Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående		Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod			Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.		

Prioriteringsordningen har gjorts utifrån hur akut skadan är. Detta kan handla både om tekniska aspekter där skadan riskerar att äventyra ett material eller byggnadens bäring men också fall där ett fortsatt skadeförlopp riskerar att påverka det kulturhistoriska värdet. Skador som har getts prioritet A handlar i första hand om större engångsarbeten. Skador som har getts prioritet B och C kan ses som löpande underhåll, även om förslagen även kan innehålla större engångsåtgärder. Vissa åtgärdsförslag är av mer estetisk karaktär vilka om de åtgärdas skulle förstärka eller förtydliga det kulturhistoriska värdet. Dessa har ofta getts en lägre prioritet men kan med fördel göras

snabbare än rekommenderad åtgärdsdeltid i samband med andra arbeten.

Den uppskattade kostnaden är just uppskattad och endast tänkt att vara en fingervisning till var i storleksordningen åtgärden kan förväntas hamna. Vård- och underhållsplanen kan därför med fördel kompletteras med en mer noggrant beräknad kostnadskalkyl. Den utförda kostnadsuppskattningen har delats upp i tre spann; 0-50 000:-, 50-250 000:-, mer än 250 000:-. Varje större åtgärd bör dock föregås av en projektering med specificerad kostnadsberäkning, varför den faktiska kostnaden kan hamna utanför redovisat spann.

Entrétrappa	Trappsteg av granit tätad med fogar av cementbruk	-	Trappstegen är hela och har inte flyttat sig. Ogräs och sly växer mellan och runt stegen.	Rensa bort ogräs och sly.	0-50 000:-	-
C	Sockel	Kallmurad med grovhuggna kvaderstenar av granit. Varje sida av sockeln har en slät kant i anslutning till hörn, fönster och i överkant. Nedre skiftet sticker ut något.	Stenarna är huggna med stor precision och är noga inpassade till varandra. Över ingången finns året 1899 inhugget i en slät sten. Spår av borrhål efter tillverkningen finns i vissa stenar. Horisontella håligheter har fyllts i med cementbruk.	Stenen med året över ingången är idag svårslät och bör rengöras av stenkonserverator. Hela sockeln bör på sikt tvättas genom metod fastställd av stenkonserverator.	50-200 000:-	Ja.
B	Fönster BV	Rektangulära profilerade fönsterbågar av trä med en luft och en tvärgående spröjs. Karm och båg målade i kromoxidgrönt, med undantag för två fönster där inre del av karm är målade i en gulgrön kulör. Samtliga fönster övertäckta med plywood.	Flera fönsterbågar saknas, och saknar glas. Endast ett fönster har kvar sin tvärgående spröjs och även glas. Befintliga trädelar i gott skick.	Plywoodskivor som idag täcker fönstren tas bort. Trasiga fönsterbågar lagas och förses med glas. Nya bågar med tvärgående spröjs tillverkas där dessa saknas med samma mått och profiler som den hela bågen. Fönstren skrapas från löst sittande färg, kittas med linoljekitt och målas med linolfärg i samma kulör som idag.	50-200 000:-	Ja.
C	Nedre kant av kalksten med solbänkar	Slåthuggen kalksten murad i två skift med en lägre sten i det övre skiftet som solbänk under fönster.	Begränsad yttvittring på samtliga sidor. Lagningar från 1985 har hållt sig bra.	Solbänkar lagas med stenlagning efter behov.	0-50 000:-	Ja.
A	Tegelfasad	Fasadsten av rött hålregel av 1/4 stens storlek. Murade med ofärgat kalkcementbruk.	Skador finns i olika utsträckning runt hela tornet i form av vittring och frostsprängning med viss urspjälkning som följd. Även fogbruk har vittrat.	Skadat tegel huggs ur och ersätts med nytt av samma storlek och varierande kulör. För att undvika nya skador bör hela fasadmuren på sikt fogas om.	mer än 500 000:-	Ja.

Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående

Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod

Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.

Prioritet	Byggnadsdel	Teknisk uppbyggnad, ytbehandling/kulör	Förändringshistoria/kulturarvshistorisk kommentar	Beskrivning av skick och skador	Föreslagna åtgärder	Uppskattad kostnad	Tillståndspliktigt
B	Fönster vän. 2	Stickbågiga fönster med korspost. Profilerade fönsterbågar utan spröjs och med platta försänkta hörnjärn. Bågarna är målade i kromoxidgrönt och karmen i en gulögrön kulör. Samtliga fönster övertäckta med plywood.	-	Samtliga bågar saknar glas. Bågar och karm är överlag i gott skick men behöver skrapas och målas utvändigt.	Fönster förses med glas, skrapas från löst sittande färg, kittas med linoljekitt och målas med linolfärg i samma kulör som idag. Plywoodskivor som idag täcker fönstren tas bort.	50-200 000:-	Ja.
B	Nedre kalkstensfris	Profilerad kalkstensfris med ett ovanliggande skift släthuggen kalksten.	Frisen lämnades utan åtgärd vid renoveringen 1985.	Stora skador efter vittring med urspjälkning på många ställen. Skadebilden är dock i stort sett densamma som 1985.	Skadade stenar byts ut mot nya utan klov med samma kulör och profil som de gamla.	50-200 000:-	Ja.
B	Fönster vän. 3-4	Smala stickbågiga fönster med en luft. Bågarna har nio tvärgående spröjs och är målade i kromoxidgrönt. Två av fönstren är övertäckta med plywood. Fönsteromfattningar av formtegel i rundstav. Över fönstren finns en valvbåge av större stenar.	Fönstren försågs med utanpåliggande glas av akrylplast monterade på distansklossar i sammand med renoveringen 1985.	Samtliga fönster saknar glas. Två fönster saknar bågar. En båge är trasig och saknar överdel. På två av fönstren har akrylplastglaset ersatts med plywood.	Fönstren förses med nytt glas, skadade bågar och spröjs ersätts med nya med samma profil som de gamla. Fönstren skrapas från löst sittande färg, kittas med linoljekitt och målas med linolfärg i samma kulör som idag.	50-200 000:-	Ja.
B	Fris under vattenbehållare	Murade utkragande konsoler av tegel med en mindre kalkstenslist undertill och en större profilerad kalkstensfris över.	Frisen lämnades utan åtgärd vid renoveringen 1985.	Skador efter vittring med urspjälkning på flera ställen. Kalkstenen har missfärgats av kopparplåten efter vattenrinnning.	Skadade stenar byts ut mot nya utan klov med samma kulör och profil som de gamla.	50-200 000:-	Ja.
	Plåtfasad runt vattencistern	Kopparplåt i skivtäckning med horisontellt förskjutna falsar.	Plåten täcker fasaden runt vattencisternen. Fasaden hade likt skaffet tidigare synligt fasadtegel. 1945 kläs partiet med kopparplåt, efter att kondens gett skador på tegelfasaden.	Har endast undersökts okulärt från marken, men förefaller vara i gott skick.	Plåttäckningen undersöks i samband med fasadarbeten på tegelfasaden.	-	-
Prioritet A	- åtgärd bör utföras omgående		Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod		Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.		

B	Fönster vän. 5	Kvadratiska fönster med två luftr. Bågarna är målade i kromoxidgrönt och den inre delen av karmen i en gulgrön kulör.	Fönstren har tidigare haft öppningsbara innanfönster, spår efter gångjärn finns i karm.	Samtliga glas är borttagna och ersatta av akrylplastglas monterade på distansklossar på bågens utsida. Flagad färg, men trä överlag i gott skick.	Akrylplastglas tas bort och fönstren förses med glas, skrapas från löst sittande färg och målas med linoljefärg i samma kulör som idag.	50-200 000:-	Ja.
-	Takfris, tegelparti	Mönstermurat tegelparti med stenar i olika storlekar	-	Gott skick.	-	-	-
-	Takfris, nedre kalkstenslist med solbänkar.	Slät kalkstenslist med utkrängande solbänkar.	-	Överlag i gott skick.	-	-	-
B	Fönster takfris	Kvadratiska fönster i en luft. Bågarna är målade i kromoxidgrönt.			Samtliga glas är borttagna och ersatta av akrylplastglas monterade på distansklossar på bågens utsida. Överlag i gott skick.	Akrylplastglas tas bort och bågarna förses med glas. Fönstren skrapas från löst sittande färg, kittas med linoljekitt och målas med linoljefärg i samma kulör som idag.	0-50 000:- Ja.
-	Övre kalkstensfris	Profilerad kalkstensfris i flera skift.	Kalkstensfrisen avslutades tidigare uppåt av murade tinnar av tegel med en toppsten av kalksten. Dessa togs möjligen bort i samband med att vattencisternen kläddes med plåt. Vid renoveringen 1985 lagades den övre kanten och täcktes av takplåten.	Skador efter vittring, framförallt på det utkrängande skiftet. Skadebilden har dock sannolikt inte förändrats mycket sedan 1985.	-	-	-
C	Hörntoureller	Runda och murade av kalksten, med profilering som följer kalkstensfrisen. Mittenpartiet är murat med tegel. Skaften över taktrönet och topparna är idag täckta med plåt. Spetsarna ner till är täckta med kopparplåt.	Tourellerna saknade tidigare plåttäckning. Spetsarna nedtill av kalksten kläddes troligen in med kopparplåt samtidigt som vattencisternen. Skaften hade tidigare synligt murtegel. Vissa av toppstenarna lagades 1985.	En av tourellerna har vittrat tegel, andra har skador efter urspälkning i kalkstenen i det utkrängande skiftet. De plåttäckta delarna förefaller exteriört vara i gott skick.	Trasiga stenar byts ut. Plåten på skaften över taktrönet bör tas bort och teglet under lagas, alt. målas plåten i tegelröd eller grå nyans.	50-200 000:-	Ja.

Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående

Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod

Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.

Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående

Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod

Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.

A	Taktäckning	Bandplåt med horisontella falsar. Plåten målade i en gråvit kulör. Ståndrännen längs takfotens kalkstensfris med vattenutkastare på två sidor.	Taket var ursprungligen täckt med kopparplåt. 1985 lades taket om senast och fick då sin nuvarande plåttäckning.	Taktäckningen förefaller vara i gott skick, men vatten blir stående längs ståndrännen utan att rinna bort.	Taktäckning undersöks närmre i samband med övriga takarbeten. Lutningen mot vattenutkastarna ses över, så regnvatten kan avledas. Ev. bör undersökas om vattenutkastare kan ersättas av invändig avvattnings.	0-50 000:-	Ja.
---	-------------	--	--	--	---	------------	-----

Interiör

Prioritet	Byggnadsdel	Teknisk uppbyggnad, ytbehandling/kulör	Förändringshistoria/kulturstorisk kommentar	Beskrivning av skick och skador	Föreslagna åtgärder	Uppskattad kostnad	Tillståndspliktigt
-	Innerdörrar	Dubbeldörr av obehandlad furu med stående pärlspont på insida och snedställd pärlspont på utsida. Äldre mönstrat handtag och låsanordning samt gångjärn av stål.	Dörrarna är ursprungliga. Handtaget har ett dekorativt mönster med tidstypisk ornamentik. På dörrarna finns inskriptioner i blyerts med namn och anteckningar om utförda arbeten från olika tider.	Dörrbladen är hela men något slitna. Handtag och låsanordning med har yttrost.	-	-	-
C	Golv BV	Stampat jordgolv. Bräddor skyddar rörledningarna i golvet.	-	Något ojämnt och nedsmutsat med diverse skräp.	Utrymmet städas och ev. håligheter fylls igen.	0-50 000:-	Underhållsåtgärd som normalt inte kräver tillstånd.
B	Vägg BV	Stenmur putsad med ofärgat kalkbruk	-	Puts har fallit bort på flera ställen.	Löst bruk tas bort och fylls i med nytt kalkbruk.	0-50 000:-	Ja.
-	Trappa till vän. 2	Trappa av trä med handledare med rundad överkant.	Troligen ursprunglig.	Gott skick.	-	-	-
-	Bjälklag till vän. 2	Timmer som vilar på upplag i stenmuren.	Bjälklaget förstärktes med bräddor vid renoveringen 1985.	Gott skick.	-	-	-

Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.

C	Golv vån. 2	Brädgolv ovanpå bjälklaget.	Delar av golvet byttes ut vid renoveringen 1985.	En mindre brandskada finns i golvbrädorna nära ett hörn.	Brädorna på det brandskadade stället byts ut.	0-50 000:-	Underhålls- åtgärd som normalt inte kräver till- stånd.
-	Vägg vån. 2	Synlig tegelstomme i kryssförband fogad med kalkcementbruk.	-	Gott skick.	-	-	-
-	Trappa till vån. 3	Trappa av trä med handledare med rundad överkant.	Troligen ursprunglig. Trappan förstärktes med brädor vid renoveringen 1985.	Gott skick.	-	-	-
-	Bjälklag till vån. 3	Timmer som vilar på urtag i muren.	Bjälklaget förstärktes med brädor vid renoveringen 1985.	Gott skick.	-	-	-
-	Golv vån. 3	Brädgolv ovanpå bjälklaget.	Delar av golvet byttes ut vid renoveringen 1985.	-	-	-	-
C	Vägg vån. 3	Synlig tegelstomme i kryssförband fogad med kalkcementbruk. Fönsternischer putsade med kalkbruk.	-	Teglstenar och fogar har vittrat på flera ställen efter rinnande vatten på vägg. Putsen i fönsternischerorna har lossnat på flera ställen.	Trasiga stenar huggs ur och ersätts med nya. Fönsternischer putsas med kalkbruk.	50-200 000:-	Ja.
-	Trappa till vån. 4	Trappa av trä med handledare med delvis rundad överkant.	Troligen ursprunglig. Trappan förstärktes med brädor och del av handledare byttes ut vid renoveringen 1985.	Gott skick.	-	-	-
C	Bjälklag till vån. 4	Timmer som vilar på urtag i muren.	Bjälklaget förstärktes med brädor vid renoveringen 1985. På ett ställe har nya tvärgående bjälkar lagts ovanpå de gamla och golvet höjts för att avlasta känsliga punkter i den ursprungliga konstruktionen.	Gott skick.	På sikt bör fuktskadade golvbjälkar lagas eller bytas ut och golvet på nästa våning återställas till samma nivå.	50-200 000:-	Ja.

Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående

Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod

Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.

Prioritet	Byggnadsdel	Teknisk uppbyggnad, ytbehandling/kulör	Förändringshistoria/kulturarvshistorisk kommentar	Beskrivning av skick och skador	Föreslagna åtgärder	Uppskattad kostnad	Tillståndspliktigt
-	Golv vån. 4	Bräggolov ovanpå bjälklaget.	Delar av golvet höjdes och lades på nya tvärgående golvbjälkar vid renoveringen 1985. Förstärkning av bjälklaget finns på ett ställe.	Nedsmutsat men gott skick.	-	-	-
B	Vägg vån. 4	Synlig tegelstomme i kryssförband fogad med kalkcementbruk.	Väggen har spår av bruk vilket tyder på att den varit putsad tidigare. Sannolikt var putsen tänkt att fungera som fuktutjäm-nare vid kondens från vattencis-ternen. Troligen togs putsen bort i samband med att utsidan kläddes med kopparplåt 1945.	En mängd teglstentar och fogar har vittrat och spjälkat ur på flera ställen efter rinnande vatten på vägg.	Trasiga stenar huggs ur och ersätts med nya. Alternativt putsas väggen åter med kalkbruk.	50-200 000:-	Ja.
B	Botten av vattencistern och röranordningar vån 4	Vattencistern av plåt med rundad form sammanfogad med nitar och målad i kromoxidgrönt. Anslutningsrör med öppnings/stängningsanordning för till- och utflöde.	Ursprunglig och idag ovanlig nitad konstruktion. Tillsammans med rödragning av högt teknisk historiskt intresse vilket varit utslagsgivande i byggnadsminnesförklaringen.	En del ytrost och flagad färg.	Lös färg och rost bort, de rena stålpartierna rostskyddas och målas med linoljefärg i samma kulör som tidigare.	0-50 000:-	-
B	Steg till vån. 5	Svängd steg av stål med fastnidade steg målad i samma kulör som vattencisternen.	-	En del ytrost och flagad färg.	Lös färg och rost bort, de rena stålpartierna rostskyddas och målas med linoljefärg i samma kulör som tidigare.	0-50 000:-	-
-	Golv vån. 5	Golvet utgörs dels av järnringen som vattencisternen vilar på och dels av betong.	-	Gott skick men mycket nedsmutsad med rester från vägg.	Skick på järnring undersöks.	-	-
A	Vägg vån. 5	Synlig tegelstomme i kryssförband fogad med kalkcementbruk.	Väggen har spår av bruk vilket tyder på att den varit putsad tidigare. Sannolikt var putsen tänkt att fungera som fuktutjäm-nare vid kondens från vattencis-ternen. Troligen togs putsen bort i samband med att utsidan kläddes med kopparplåt.	En stor mängd teglstentar och fogar har vittrat och spjälkat ur på många ställen efter rinnande vatten på vägg.	Trasiga stenar huggs ur och ersätts med nya. Alternativt putsas väggen åter med kalkbruk efter att väggens bäringhet kontrollerats av konstruktör.	200-500 000:-	Ja.
Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående		Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod			Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.		

B	Stege till tak.	Svängd steg av stål med fastnättade steg målade i samma kulör som vattencisternen.	-	En del ytrost och flagad färg.	Lös färg och rost bort, de rena stålpartierna rostskyddas och målas med linolfärg i samma kulör som tidigare.	0-50 000:-	-
-	Takkonstruktion	Takkonstruktionen bär genom horisontella dragstag som är fästa i vertikala tryckstag som i sin tur är fästa i takets mittensplatta.	-	Ytrost.	Borstas rena och målas med rostskyddsfärg.	0-50 000:-	Underhålls- åtgärd som normalt inte kräver tillstånd.
-	Innertak	Papp fäst med spik genom remsor i fogarna. Ventilationshuv av koppar.	-	Gott skick	-	-	-
B	Vattencistern	Vattencistern av plåt sammansfogad med nitar och målade i kromoxidgrönt.	Ursprunglig och idag ovanligt konstruktionsmaterial. Tillsammans med rödrörning av högt tekniskt historiskt intresse vilket varit utslagsgivande i byggnadsminnesförklaringen.	En stor mängd ytrost.	Lös färg och rost bort, de rena stålpartierna rostskyddas och målas med linolfärg i samma kulör som tidigare.	50-200 000:-	Ja.

Prioritet A - åtgärd bör utföras omgående

Prioritet B - åtgärd bör utföras inom en femårsperiod

Prioritet C - åtgärd bör utföras inom en tioårsperiod.

8. Källförteckning

Litteratur och publikationer

Boken om Oxelösund, Utg., Oxelösund, 1977

Lindgren, Jack & Moeschlin, Jan, *Tegel: tillverkning, konstruktion, gestaltning*, Svensk byggtjänst, Stockholm, 1985

Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, Nikolai kommun, Oxelösund, 1945

Hildebrand, Albin & Bergström, Otto (red.), *Svenskt porträttgalleri. 7, Armén. H. 7, Militärbefälet på Gotland, Gotlands trupper samt k. arméförvaltningen, kommendantstaten, intendenturkåren, k. väg- och vattenbyggnadskåren*, Tullberg, Stockholm, 1908

Oxelösund., Stockholm, 1903

Sörenson, Ulf, *Ferdinand Boberg: arkitekten som konstnär*, Wiken, Höganäs, 1992

Sörmlandsbygden: Södermanlands hembygdsförbunds årsbok, Södermanlands hembygdsförbund, Nyköping, 1932-

Taawo, Kjell, *Gamla Oxelösund*, (1994) Nyköping: Sörmlands museum

Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar, *Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar: historik*, Eskilstuna, 1927

Vattentorn i Sverige., Stockholm, 1967

Zetterström, Sven, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, Oxelö produktion KB, Oxelösund, 1996

Tidningsurklipp

Sörmlands nyheter

Folket

Arkiv

Sörmlands museums arkiv

Oxelösundsarkivet

9. Bilagor

LÄNSSTYRELSEN

Södermanlands län

BESLUT

1985-09-27

11.392-1502-84

Delgivningskvitto

Oxelösunds kommun
Fastighetskontoret
Box 1300
613 01 OXELÖSUND

STYRELSEN SÖDERMANLANDS LÄN
Box 11, 611 86 NYKÖPING

Ank 85. 10 14

Dnr

Byggnadsminnesförklaring av gamla vattentornet i Oxelösund
på stg 5 F i Oxelösunds kommun

Fråga om byggnadsminnesförklaring av vattentornet i Oxelösund har väckts den 16 augusti 1984 av Karl Rolf Stålberg och Ulf R Johansson. Dagen därpå underrättade länsstyrelsen in-skrivningsmyndigheten vid tingsrätten om att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring.

Byggnadsnämnden i Oxelösund har genom protokoll den 7 augusti 1985 meddelat, att någon anledning till erinran från nämndens sida icke föreligger.

Byggnadens ägare, Oxelösunds kommun har den 19 september 1985 godkänt föreslagna skyddsföreskrifter.

Riksantikvarieämbetet har den 23 april 1985 tillstyrkt byggnadsminnesförklaring samt härvid föreslagit att skyddsområdets storlek borde ökas något med hänsyn till monumentets storlek och karaktär.

Vattentornen började byggas i Sverige efter 1800-talets mitt, bl a till följd av sanitära problem. Från 1890 skedde en markant stegring i byggandet.

Några huvudtyper av reservoarer finns. En typ är tornreservoaren, som ofta givits exteriörer som blivit individuellt utformade.

Vattentornet i Oxelösund, som är uppfört 1899, är ett sådant exempel.

I likhet med åtskilliga anläggningar av motsvarande slag är vattentornet högt beläget och dess utformning präglas av den för tiden typiska kombinationen av natursten och tegel med sparsamt dekorativa inslag i murverket.

Tornet står i allt väsentligt orört såväl i exteriör som interiör. Detta har varit utslagsgivande när det gäller att välja bland övriga vattentorn i landet.

Postadress
Fack
611 86 NYKÖPING

Telefon
0155 - 801 00

Telex
64219

Postgiro
3 51 74 - 2

LÄNSSTYRELSEN

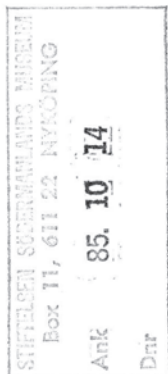
Södermanlands län

BESLUT

2

1985-09-27

11.392-1502-84

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 1 § lagen den 9 december 1960 (nr 690, omtryckt 1976 nr 440) om byggnadsminnen, gamla vattentornet i Oxelösund för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 2 § samma lag följande skydds-föreskrifter:

1. Gamla vattentornet får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. I byggnadens inre får ej göras ingrepp i stomme eller fast äldre inredning.
3. Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
4. Till byggnaden hörande område som avgränsats på karta tillhörande detta beslut får ej ytterligare bebyggas och skall hållas i sådant skick att byggnadens utseende och karaktär inte förvanskas.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar i fråga om underhållet av byggnaderna.

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter finnes nödvändig för att byggnaden skall vara till nytta eller om sådan ändring eljest kan anses påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 § lagen om byggnadsminnen lämna tillstånd därtill.

Länsstyrelsen erinrar om bestämmelserna i 53 § byggnadsstadgan att tomt skall hållas i vårdat skick och 50 § samma stadga att byggnad skall underhållas så att hållfastheten inte äventyras samt brandfara, sanitär olägenhet eller vanprydnad inte uppkommer.

Enligt 14 § lagen om byggnadsminnen gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

Besvär till kammarrätten i Stockholm (se bilaga).

Beslut i detta ärende har fattats av länsstyrelsens styrelse. Därvid har närvarit landshövding Bengt Gustavsson samt ledamöterna Siw Jansson, Jan-Erik Andersson, Karin Wikström, Arne Johansson, Marita Bengtsson, Karl-Gunnar Källerfors, Gunnar Andersson, Erik Arvidson, Bengt Lundin, Bror Svensson, Karl Vilhelm Blomquist, Gösta Cronholm och Sture Lindqvist.

Postadress
Fack
611 86 NYKÖPING

Telefon
0155 - 801 00

Telex
64219

Postg.
3 51 74

LÄNSSTYRELSEN

Södermanlands län

BESLUT

3

1985-09-27

11.392-1502-84

I handläggningen har deltagit länsråd Jan-Åke Björklund,
förste länsnotarie Eva Doyle och tf länsantikvarie Ulf
Gyllenhammar, föredragande.

Bengt Gustavsson
Bengt Gustavsson

Ulf Gyllenhammar
Ulf Gyllenhammar

Bilaga
Kartkopior

Kopia till
Byggnadsnämnden i Oxelösunds kommun, Box 1300, 613 01 OXELÖSUND +
kartor
Karl Rolf Stålberg, Villagatan 12, 613 00 OXELÖSUND +
Ulf R Johansson, Folkegatan 54, 613 00 OXELÖSUND +
Riksantikvarieämbetet, Kb +
Södermanlands museum +
Planenheten +
Kulturminnesvårdsenheten 2 ex + kopia av akten +
Akten +

SENTELEFON SÖDERMANLANDS MUSEUM	
Box 71, 611 22 NYKÖPING	
Ank	85. 10 14
Dnr	

Bestyrkes
Widén

Postadress:
Fack
611 86 NYKÖPING

Telefon:
0155 - 801 00

Telefax:
0155 - 801 74

Post:
611 86

